

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2025/3

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben.

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábián László* (szépirodalom)

Szerkesztők:

Marcásák Gergely (olvasószerkesztő)

Csordás László (kritika)

Zubánics László (tanulmány)

Dupka György (kultúra)

Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967),

Nagy Zoltán Mihály alapító-főszerkesztő (2002–2008)

Tanácsadók:

Botlik József, Finta Éva, Füzesi Magda

Nemzeti
Kulturális
Alap

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap, a Nemzeti Kulturális Alap, valamint a Magyar Művészeti Akadémia és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával.

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa–Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: knmintezet@gmail.com, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak az OSZK EPA archívumában: <http://epa.oszk.hu/00500/00595> és a KMMI honlapján: kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda, 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737
e-mail: dupkagyorgy@gmail.com

Közreműködők: *Fuchs Andrea, Szemere Judit*

Készült a RIK-U Kft.-ben
Lapengedély száma: 3T №682/274P
A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

MARCSÁK GERGELY: Feketehegy (vers).....	4
SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY: Öreg Tímár (regényrészlet)	6
BÍRÓ JÓZSEF: Hegedű a tárogatónak; Liliom a krizantémnak; Padlás a pincének (versek)	13
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: A cédrusember fénye Kárpátalján (esszé).....	16
KÖSZEGHY ELEMÉR: a zöld madár; az idő elfut (versek)	23
JÓNA DÁVID: Lengyel János (J)Enciklopédiájáról (könyvajánló)	25
MARCSÁK GERGELY: Előszó a (J)Enciklopédiához	27
DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ: Haza a magasban és a mélyben (vers).....	29
SIKLI LÁSZLÓ: Előszó Nyíró József Egyszerűen című novellájához	30
NYÍRÓ JÓZSEF: Egyszerűen (novella)	33
NÉMETH PÉTER: ördögidező idők; kórházi mitológia (versek).....	39
KOVÁCS SÁNDOR: Hányatott sorsú magyar emlékek a Fehér-Tisza völgyében (honismereti tanulmány).....	41
DUPKA GYÖRGY: Magyar hadifoglyok, internáltak a Baltikumban (1944 – 1953). Lágerek, nyughelyek bejárása és helyszínelése (történelmi szociográfia, II. rész)	63
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek.....	81

MARCSÁK GERGELY

FEKETEHEGY

*A Gölnic völgye iszonyú vesetál,
boncasztalon hagyott orvosi edény.
Hűs zománcára alvadt ködökben áll
vészjóslóan a szikeélű Merény.*

*Fölötte beomlott tárnák, hámorok
alszanak, álmuk rozsdamentes acél.
Minden megáll. Az erdő sem háborog.
A Feketehegyen fürdőt vesz a szél.*

*Az év- és napszak örökősi alkony.
Nyálkás víz ül a kerítésfogakon.
Apácarácsát ledobja a balkon
és a cserjék lepte zenepavilon.*

*A sétány felé botorkál két alak,
s kémlel a ropogás, hogy hová lépnek,
ám talpuk alatt nem rezzen a salak:
ismérve szerint zajtalan a lélek.*

*Lévay s Jókai sétál szelíden
cimborajukat, a költőt keresvén.
Sejtik, hogy ott ül, szokásához híven,
elveszett szobra csupasz posztamensén.*

*S ha a holdkorong szilánkokra törten
rászítál már a vérmes Vaspatakra,
ott vannak ők is árnyak fonta körben.
Romok közt zsong a mindenesti trakta.*

*Merthogy visszajár sok-sok régi vendég,
és adomáznak Tompák reggelig,
s a bedőlt csarnok, hol derű volt nemrég,
távotukkor gyásszal újra megtelik.*

*Napkelet felől betör a fényözön,
így lesz a lenti völgy ismét átlagos.
A romok alól kirobban a közöny,
s a vidék nyakára durván rátapos.*

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY

ÖREG TÍMÁR

RÉSZLET A LOVAK A KÖDBEN CÍMŰ REGÉNYBŐL

Öreg Tímár ha nem is kimondottan púpos, de féloldalasan görnyedt, alacsony, szöghajú emberke volt. Tíz-tizenkét éves lehettem, amikor megöszült: három óra leforgása alatt hófehér lett az üstöke. Öreg Tímár annyira dadogott, hogy az már inkább makogás volt, hozzá még hadart is, fejét rángatva, szemét vadul forgatva, görcsösen gesztikulálva. Vedlett volt szegény, leselejtezett munkászubbonyokban, sárga pufajkákban járt, amiket a kórház raktárosától kapott. Összesen három foga volt, szépen elszórva a szájában, és az a három vásott, nagy sárga fog beszéd közben zavarta, állandóan beleakadt valamelyikbe a nyelve, emiatt aztán még azt sem lehetett érteni, amit véletlenül sikerült kinyögnie. A kicsi gyerekek s néhány asszony a konyháról meg a mosodából csakugyan félték tőle. Ok nélkül, mert öreg Tímár szelíd, ártatlan, jóindulatú lélek volt. Ráadásul ő volt az, aki igazán tudott rettegni. Mindentől félt. Született rémüldöző volt. Ha megijedt, kiszámíthatatlanná vált, toporzékolt vagy elszaladt, sóbálvánnyá dermedt vagy földhöz verte magát, de mindenképpen ordított. És az ordítása kétségbeesésbe kergetett embert, állatot, növényt, minden élő és élettelen dolgot. Öreg Tímár ordításban lepipálta Pudentillát, a Fucski erdész szamarát is. Hallottam eleget, mert öreg Tímár valóban számos dologtól félt. Kutyáktól, macskáktól, madaraktól. Ijdezett a repdeső galamboktól, sőt a verebektől is. Nem is értem, hogy fogta meg, szerintem döglötten találta, vagy valakitől kapta azt a mérgezett varjút. Félt a kórházi sétányok lámpái körül nyaranta százával dongó cserebogaraktól. Babonásan félt a kerékpároktól, a vasrácsos kanálisoktól. Félt a mélységtől és a sötétségtől, a víztől és a tüztől, a gyufa lángjától. Tünetemenyesen tudott félni, tünetemenyesen és logikátlanul. Félt a göcsös, megfeketedett törzsű bodzabokroktól. Egyik nap az összes macskától félt, másnap csakis az egyiktől. Harmadik nap csak az egyiktől nem félt. Csodálatosan követhetetlen volt a félelme. Egy azonban állandó és változhatatlan volt: legeslegjobban a hulláktól félt. Mégis ő mosdatta, öltöztette, szállította a kórtermekből a kórházi hullaházba a halottakat. Csinálta, mert kellett neki a pénzecske. Kellott az italra. Mert öreg Tímár igazi kemény piás volt. Ha

berúgott, elröppent a rettegése. Olyankor a nyelve boga is megoldódott. Meg is tett a piáért mindent. Elvállalt bármilyen munkát.

Kislány koromban, amikor egy téli estén Fabriciusz Orsival meg Fruzsival a kórházi szemétegető vaskorlátján gubbasztottunk, láttuk, hogy az öreg Tímár baktat lefelé az óriási gesztenyefákkal szegélyezett, behavazott, kacsaringós és meredek kövesúton. Azt a gumikerekeken guruló fémkocsit, hatalmas piskótát formázó vastalyigát egyensúlyozza maga mögött, amitől egy kicsit mi is mindig megborzongtunk, ha láttuk, pedig hozzá lehattunk szokva a gondolathoz, mert mindegyikünknek dolgozott valakije a kórházban. Óvatosan jött lefelé, mint jégen a kutya. Hammogott-mammogott maga elé, ahogy szokott, lelkesítette magát, talán ezzel nyugtatgatta a jobblétre szenderültet is, hogy maradjon csak békén, ne izegjen-mozogjon, ne fickándozzon azon a piskóta alakú tálcán, a domború alumínium fedő alatt. Araszolt lefelé az öreg a síkos úton, talán azért a kocsi előtt, és nem mögötte, mert azt remélte, hogy onnan jobban irányíthatja a mozgását. Sötét este volt már, de ahogy újra és újra valamelyik kandeláber alá ért, mindig szépen kivehetők voltak ők ketten, a hűmmögető öreg és a rusnya kocsi. Már csak egyetlen lámpa volt hátra, talán három méter hiányzott, hogy a lejtőről az út egyenes részére érjenek, amikor egy jéggöröngyön nagyot zötytyent a kocsi, megzörrent az alumínium fedő, a hulla pedig gondolt egyet, és az öreg fenekébe dugta a pucér lábát. Tímár erre felbődült, mint a Titanic ködkürtje, és fenekében a merev lábbal óvatosan megvadult, vigyázva megbokrosodott. Előbb nekilódult, aztán mégis inkább rafinált koreográfiájú táncba kezdett, égnek fordította borostás arcát, tekergette a nyakát, melléig kapdosta fel a térdét, úgy szaladt, legszívesebben pánikszerűen elmenekült volna, de a kocsit nem merte sorsára hagyni a lejtőn, nem merte elengedni, így aztán csak ficáncolt seggében a halott lábával, így robogott végig a hullaházig hátralévő százméteres úton.

Ahogy a kis fogat elparádézott előttünk, majd befordult a kazánházi szénmázsáló mögött a hullaház felé, mi ijedten bámultunk egymásra, aztán mind a hárman visítani kezdtünk, mert az öreg Tímár üvöltése másként kibíratatlan volt. És akkor körben, a nővérszállás épületén meg a szolgálati lakásoknál szépen kialudtak a fények, sorban elsötétültek az ablakok. Csak fönt, a behavazott nagy park fölött, a két kórházi kastély ablaksorai világítottak továbbra is, mert ott akkor sem kellett elsötétíteni, ha a kórházban légvédelmi próbariadó volt.

Az apu is jó sok történetet tudott az öreg Tímárról. Például, hogy miként szorult be a hullával a liftbe, mert a villanyszerelők elvágtak valami kábelt.

Apu szégyellte magát, hogy nevet, de mi úgy kacagtunk, hogy a könnyünk is kicsordult, legurultunk a szőnyegre, így hát ő sem tudta visszatartani a nevetést, amikor elmesélte nekünk, hogy az öreg, abban a minutumban, amikor elment az áram, elkezdett vonyítani, mint egy autóriasztó, és végigszirénázta azt a három órát, amíg kiszabadult, igaz, egy óra múltán gyöngült a hangja, a harmadik órában pedig olyan volt, mint egy lemerült akkumulátorú riasztó, csak szaggatottan nyifogott, és amikor a szerelők készen voltak a kábel megfoltozásával, és a kórtermi meg a laboratóriumi készülékek már újra áram alatt voltak, akkor elmentek megkeresni a riasztót, hogy újratöltsék az akkuját, és kérdezték az aput, hogy milyen típus, hogy saját telepről ilyen sokáig bírja, és amikor az apu elmondta az igazságot, akkor nem hitték el, hogy ez a hang emberből jön elő. És amikor az apu odakísérte őket az elakadt lifthez, amiből a kimerült nyifogás-nyafogás hallatszott, és ahol a folyosón fehér köpenyes ápolónők térdepeltek a lift vasajtaja előtt a kövön, és megnyugtató szavakat kiabáltak lefelé az aknába az öreg Tímárnak, hát azok a szerelők akkor már tényleg azt képzeltek, hogy jól kitervelt tévés tréfa áldozatai, és amikor felhozták a liftet az aknából, és kinyitották a nehéz vasajtaját, és kirentott a nagy liftszekrényből egy hörgő gnóm, egy rém, egy hófehér üstökű, borzas, nyomorék törpe, mert – ahogy az apu szégyenkezve és nevetve mesélte, mi pedig gurultunk a röhögéstől, ahogy ő irulva-pirulva, rötyögve mesélte – az alatt a három óra alatt az öreg teljesen megöszült, és ahogy kirobbant a liftből, ahogy félig megtébolyulva előrontott, és a munkások meglátták, hogy úgy rángatózik a feje, mintha rugó lenne a nyakában, és menekülés közben érdekesen, féloldalasan szökell, merthogy nyomorék az egyik lába, akkor a munkások egyszerűen összegrogytak a röhögéstől, egymás vállára borulva mutogattak a szerencsétlen után, és mi is, a Fruzi meg az Orsi meg én is ott gurultunk az apu körül a szőnyegen, de akkor már ő is pukkadozott, miközben tudta, hogy nem lenne szabad, mert disznó dolog azon nevetni, hogy öreg Tímár három óra alatt megöszült a liftben, és a maradék esze is majdnem elhagyta, és az egyik szerelő négykézláb bemászott a liftbe, és csak amikor röhögve megmarkolta a hulla jeges lábát, akkor fagyott belé a szusz, csak akkor hitte el, hogy ez nem tréfa, nem kandi kamera, hanem a halál.

Apu elmesélte azt is, hogy az öreg Tímár mindig úgy írta alá a hivatalos iratokat, munkaszerződést, kifizetést, hogy Szabó Éva. Amikor egyszer apu megkérdezte, hogy hogyan is van ez, akkor eldadogta, hogy a szemétiétegből kihalászott egyszer egy iskolai füzetet, s annak a címkéjéről tanult meg nevet

írni. És az apu nem világosította fel, hanem azután is elfogadta hivatalos aláírásnak azt, hogy Szabó Éva. Mert az apu valósággal szerelmes volt az öreg Tímárba. Azt mondta, felüldíti. Hogy kevés nálánál becsületesebb, jobb szándékú és dolgozabb embert ismer a városban. Ráadásul kevesen tudják úgy élvezni az élet apróinak mondott örömeit, mint ő.

Apu úgy gondolta, hogy nincs nyomorultabb dolog, mint az év háromezred napján keservesen robotolni azért az ötven nap Korfuért vagy Balatonért, amikor még az idő is kiszámítható lesz, amikor a garantáltan remek idő is benne foglaltatik az árban, így hát bizonyosan nem éri meglepetés az embert, nem lesz vihar, nem potyog az égből jégeső. Apu nem is volt kapható semmi nyári szórakozásra. Semmit sem szeretett igazán, amihez belépőjegyet, bérletet kellett váltani.

Sokáig azt hittem, a kérőmben, a szerelmemben ezt az aput találtam meg. Aki azt szerette igazán, amit az élet, föld, ég, természet magától ad. A viharokat, a villámlást, az égzengést, a nagy barlangokat és sziklákat. Szeretett mezítlábas szandálban patak- és folyómedrekben kutyaolni, erdőkben caplatni órákat. Szeretett hatalmas, kidőlt fatörzseken egyensúlyozni, szerette a hangyabolyokat, bogarakat bámulni, elnézni apró, napsütött pocsolyák nyüzsgő parányéletét. Szerette a füveket, tarka gyomokat, ismerte is őket. Szeretett néptelen hegyi tavakban, vízre lógó falombok alatt úszkálni.

És nagyon szeretett az öreg Tímárral borozgatni.

Mert az apu majdnem minden emberben megtalálta azt a valamit, amihez az az egyetlen ember ért a világon a legjobban. Úgy vélte, hogy mindenki tud valamit, amit senki olyan jól nem tud. Hogy mindenkinek adatott valami, ami csakis az övé. Valami készség, ami miatt a többi embernek tisztelnie kellene.

– Az a baj – kesergett néha –, hogy sok embernek egy élet sem elég rá, hogy megtalálja magában, mi az a nagy és kivételes tudás, ami csakis az övé. Figyeld meg, az emberek többsége ugyanazon szekér után fut. Azt mutatták neki a tévében, azt sulykolják nap nap után, ő meg lohol, hogy utolérje, pedig az a szekér nem is az övé.

Apu, aki amúgy nem különösebben volt ivós ember, azt vallotta, hogy öreg Tímárral mennyei gyönyörűség bort kortyolgatni. Mert ahogy nagyí nyence volt a szivarnak, apu a vörösboroknak volt nagy szakértője. Valahol – soha nem mondta, hol –, még fiatal korában megtanulta, hogyan kell kortyolgatni a különböző vörösborokat, elővárásolni minden csepp ízüket, rejtett zamataikat. Megtanulta azt is, hogy Hegyaljától Bordeaux-ig, a Rajna-vidéktől a Küküllő mentéig a kellő ízlelgetés, vizslatás, lotyogtatás

és szolgálat után a legkitűnőbb borászok és a legkitűnőbb vendéglősök is ugyanolyan módon minősítik a vörösborokat.

„Hmmm... Kitűnő. Mintha egy kis csombor és kapor is volna az alján. Sőt! A legmélyén egy késhegynyi szódabikarbóna.”

„Döbbenet! A rothadt narancs. Fenséges! És középtájt az a kis keserű mandula.”

„Tajtékosra izzadt ló. Olyan a zamata, mint a csatakosra hajszolt lónak!”

És mindez nem sértés, hanem a hódolat, az elismerés őszinte kifejezése. És persze a kreativitás próbája. Hogy a poharával lassan körözgető, a nedűt lehunytt szemmel, ájtatosan kortyoló, hörpölő, harapó, nyammogó ember miféle asszociációkra képes. Mennyire találóan ragadja meg a bor illat- és zamatállományát. Milyen mélyre képes ásni a saját lelkében. És ha az apunak nagyon elege lett a kórházából, ha minden kollégájával, minden beosztottjával kezdett volna pokróc lenni, ha belebolondult volna már a szlovák nyelvű kérdőívek és költségvetések körmölésébe, akkor megkereste az öreg Tímárt, és délután elballagtak szépen a kocsmába, egy kis idegnyugtató borozgatásra.

Leggyakrabban a régi „Pásztorház”-ba tértek be, amit az ezerhatszáz-as években még Hirtenhausnak neveztek, és az egykori Nadabula utcában állt, ahol hajdanán csupa-csupa földszintes házacska sorakoztak, mindegyik csak egy-egy méterrel előrébb, mint a másik, így azok a régi kontyos házacska, az egykori paszománykészítők és mézeskalácsosok házai fűrészfogszerűen sorjáztak egymás mellett, és ez az utca volt a mi kisvárosunk utolsó érintetlen régi utcája, ezért aztán abban az utcában nem lakott egyetlen szlovák család sem, azt az utcát csupa öreg néni keze meg öreg bácsika lakta, olyanok, akik még a Magyar Királyságban születtek. Ez az utca már akkor sem volt meg, amikor én egészen kicsi kislány voltam, mert lerombolták, úgy bontották le, hogy a közép-kori fűrészfogas utcácskának egyetlen háza maradt meg, és az utca helyén tízezer betonpanel házakat emeltek, amikbe aztán sok-sok szlovák családot telepítettek, messze fentről, északról, ahol tényleg csak szlovákok élnek, és az egyetlen épület, ami megmaradt, a „Pásztorház” volt, a városkánk legrégebbi kocsma, ahová az apu olyan szívesen elballagott néha az öreg Tímárral.

Nem ittak sokat, minden fajtából egy-két, legfeljebb három decit, viszont gyakorta végigkóstolták az éppeni vörösborkínálatot.

Ilyenkor mutatkozott meg az öreg Tímár különös tehetsége, felszínre bukkott az a képessége, amivel megáldotta a Jóisten. Az apu állítása szerint olyan tehetséggel ízlelgette a vörösborokat, mint senki más. Mint maga Dionüszosz. Már a második pohár után csillogni kezdett a szeme, megszűnt

a dadogása, és ami a legszebb, olyan érzékletesen, önmagát nem ismételve, olyan született eleganciával és biztonsággal, lenyűgöző választékossággal és fantáziával, a szabad asszociáció játszi és könnyed röptével minősítette a bort, mintha Windsorban, Malagában, netán valamelyik híres-neves Teleki-vagy Bánffy-kastély szalonjában tett volna szert gyakorlatra.

– Lehullott, zúzott, illatos k-körte. Olyan ez a bor. Mézízű, rózsailatú, leveses körte. Sz-szinte hallom, ahogy d-döngicsélnek fölötte a darazsak.

Ilyeneket mondott. Meg, hogy:

– H-háromnapos t-tehénszar. Jó száraz. Tavaszi tehénlepény. A temetővel átellenben, az erdőalji réten. Frissen kaszált, harmatos f-fűben. A harmattól, attól ilyen pezsgő, buborékos az aromája.

– Vasárnapi mise a templomban. A f-ferences atyáknál. Tavasszal, eső után.

– Igen-igen – igyekezett az apu is. – Igen-igen. Gyertyafüst, tömjén, friss virágok.

– Á, dehogy! Hova gondol, doktor úr? K-k-koncentráljon. Ázott kabátok, molyirtó, naftalin, tavalyi levendula. Az asszonyosságok nedves nyúlszőr kalapjai.

Apu meg az öreg Tímár bevették magukat a súlyos boltozatok alatti legeldugottabb sarokba, behúzódtak valamelyik ablakmélyedésbe, és nem hagyták a zsvajtól zavartatni magukat, lehunytt szemmel, áhítatos, boldog pofával gubbasztottak a füstös kocsmá sarkában, „tehénszart”, „lócitromot”, „rothadt salátát”, „halfejet” vagy „naftalinszagú, ázott nyúlszőr kalapokat” szagolgatva és kóstolgatva, és nemigen rúgtak be, mert ráérősen iddógáltak, ahogyan azt kell, áhítatosan, alázattal, a talpuktól a fejük búbjáig ellazulva, lezárt szemmel, testestül-lelkestül átadva magukat a pillanat varázsának.

– Valósággal szárnyal – áradozott az apu. – Mintha valami festői, sőt zenei ihletettségű, jóságos dzsinn szabadulna a szűk palackból. Úgy menekül a gyarló, hibás test szorításából a lelke.

Ahogy telt-múlt az idő, s a kóstolás rejtelseinek egyre nagyobb mélységeibe merültek alá, öreg Tímár az aromák és illatok arabeszkjeinek átélésében odáig jutott, hogy ízlelésében és szaglásában végül az összes érzékterület, a látás és hallás, a tapintás minden érzete is szervesen forrt össze.

– J-j-jézusom! D-doki! M-m-megvan – riadt egyszer az apura. – Annamária! Úgy hívták, h-hogy Annamária! Negyven éve nem jut eszembe a neve. Az első asszony az életemben. Ott van b-benne! Ebben a borban! M-még a r-rózsaszínű, vastag télibugyogóját is l-látom.

Gyakran előfordult, hogy a szeánszaik másnapján az apu beszámolt nekünk az öreg Tímár legszebb képzettársításairól, egyiket-másikat talán

le is jegyezte. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy engem vagy a nagyit különösebben megindítottak volna ezek a beszámolók. Apu viszont el volt ragadtatva az öreg Tímártól. Mert az apu mindig nagyon-nagyon elkeseredett és feldühödött, ha valamiben nem talált semmi hasznosat, semmi szépet, jót vagy legalább szeretnivalót. Így aztán ámulattal és tisztelettel, de elsősorban is mérhetetlen élvezettel leste az öreg Tímárban megnyilvánuló isteni és emberi fantázia hihetetlen csodáját.

– Lám-lám, itt ez az ember – mondogatta, ha olykor csöppet mámorosan érkezett haza. – Lehet, hogy kicsit félénk. Lehet, hogy biceg, hogy púpos és dadog. Hogy írástudatlan. A lelke mégis Bacchusé! Hát ezért vagyok én dualista!

BÍRÓ JÓZSEF

HEGEDŰ

A TÁROGATÓNAK

:

túlontúl
sokat tudok
hatalomról – hatalmasokról
túlontúl
sokat tudunk
hatalmasokról – hatalomról

:

így tehát
nem
beszélek – beszélünk
nem
beszélünk – beszélek

:

sem
... – még élő ...
sem
... – már holt ...

LILIOM A KRIZANTÉMNAK

:

*túlontúl
sokat tudok
reményekről – fájdalmakról
túlontúl
sokat tudunk
fájdalmakról – reményekről*

:

*így tehát
nem
beszélek – beszélünk
nem
beszélünk – beszélek*

:

*sem
... – még élő ...
sem
... – már holt ...*

PADLÁS A PINCÉNEK

:

*túlontúl
sokat tudok
jóhiszeműekről – légyottokról
túlontúl
sokat tudunk
légyottokról – jóhiszeműekről*

:

*így tehát
nem
beszélek – beszélünk
nem
beszélünk – beszélek*

:

*sem
... – még élő ...
sem
... – már holt ...*

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

A CÉDRUSEMBER FÉNYE
KÁRPÁTALJÁN

(NAGY LÁSZLÓ KÖLTÉSZETE ÖT VERSE TÜKRÉBEN)

Kora ifjúságom idején, a múlt század '70-es éveiben két különös csillag tűnt fel a magyar költészet egén: az egyiket Juhász Ferencnek, a másikat Nagy Lászlónak hívták. Az egykori kritika hol egymás mellé, hol egymással szembe állította őket, de elsőbbséget hirdetni, akárcsak a virágok vetélkedése esetében, képtelenek voltak. Hogyan is állíthatna rangsort halandó a halhatatlanok között? Ha Juhász Ferenc *szívére ráfíjzt az Isten*, s ettől képes lett *megszólaltatni* magában a *Mindenséget*, Nagy Lászlót magához hívta. Megismertette vele az angyalok nyelvét, lelkét a magáéhoz hangolta, száját bearanyozta, aztán visszabocsátotta a földre. Ennek köszönhetően ilyeneket hallottunk tőle: „*Ó, aki csontra vesz fel inget, jéggel veri meg szemünket*”, majd léte lemerülésére gondolva így végrendelkezett: „*Műveld a csodát, ne magyarázd!*” Nem próbálom hát magyarázni én sem, mélyen meghajtott fejem elmondja, miért.

Hálás, végtelenül hálás vagyok a sorsnak, hogy belőlem nem lett kritikus. Nem is esett nehezemre a választás kettejük közül, s ezt nem bántam meg azóta sem. Bár igaz, hogy tizenhét évesen, ám a költészet iránt már fogékonnyan, erősen felkavart lélekkel tettem le Nagy László egyik kezembe került kötetét. Napokba tellett, amíg fejemben helyreállt a rend, de a Nagy Lászlóhoz vezető utat még nem láttam sehol. Ady, akinek ekkor csak a szovjet szellem által felülbélyegzett verseit ismerhettem, nem tudott elvarázsolni, s így alakult korai kapcsolatom a proletárköltővé alacsonyított József Attilával is. Egyetemi felvételim előtt azonban egy pesti napilapban megakadt a szemem Illyés Gyula József Attilára vonatkozó kérdésén: *Miért fájdalmas e szenvedve helytálló költő?* Tőle való a válasz is: *Mert ő értette a világ rendjét.* No, ha így van, hadd próbáljam én is megérteni – határoztam el, s kölcsön kértem barátomtól egy József Attila kötetet. A *Kései siratót* azonnal szívembe zártam, de az *Eszmélet* és a *Téli éjszaka* letaglózott. Napokon át újra- és újraolvasva emésztettem mindkettőt, míg fel nem ismertem, hogy a mindeddig rejtélyes Nagy Lászlóban az Attila szürrealizmussal felturbózott lelke munkálkodik...

Valamikor az ezredforduló táján a kolozsvári *Korunk*tól felkérést kaptam a 20. század tíz legszebb versének megnevezésére. Gondolkodás nélkül vállaltam a feladatot, majd rájöttem, nem is olyan egyszerű. Végül csak összeállt az én szívem szerint való lista, s abban előkelő helyet kapott Nagy László *Gyümölcsoltó* című verse. A *Korunk* által kötetben közzétett végeredmény, az írókollégák ítélete elszomorított. Nagy Lászlót rajtam kívül senki sem jelölte.

Legyen tehát első ajánlásom a *Gyümölcsoltó*.

Március 25-ét, Krisztus fogantatásának napját Gyümölcsoltó Boldogasszony napjaként emlegetjük, s ez a tény, valamint a hozzá kötődő népszokásokkal, hiedelmekkel kiemelt figyelem teszi jeles nappá. Nagy László verscíméhez azonban egy mélyen jelképes tartalom, valamint a kádári korban is a családért, a közösségért remegő, a diktatúrától szenvedő családfe és művész alakja társul. A vers tulajdonképpen egy szembeszökö drámaisággal, a társadalmi konfliktusok markáns körülírásával teremtett ballada. A figyelem az epikai hősré, a szociális mélységbe zuhanó „beteg zsványra”, annak utolsó lírai fellángolására irányul. „*Oltani akarok, nem gyilkolni/ halálfej-eszmék ellen kinyitva*” – halljuk szájából, holott erejéből már csak az emlékezésre futja: „*játszottam valaha méhdöngésben/ kölyöklélekkel harangzúgásban/ egy anyag volt a sugár s a késem/ kőkényfa-menyasszony mellé álltam/ akarod-e ezt a tisztességes asszonyt/ akarom legyen a társam*”. De ezt a teremtő szándékot máris elfojtja a felismerés: ebben a világban nem létezhet boldogság felsőbb jóváhagyás nélkül, a halál, a gyász viszont magától megterem. „*Hóban az eskü eljött a csönd/ volt a menyegző most pedig tor van/ kőkényfa-menyasszony emlékére iszom/ és arra is aki voltam*.” Ebből az állapotból, rendelkezünk bár romantikus vagy realista látásmóddal, s ezt Radnótitól is hallhattuk már, csak az áldott képzelet által szabadulhatunk. A lezárt szemhéjak mögötti képernyőn megjelenik a régi, biztonságosabb világ színtere, ahol „*Játék idea édesen egy volt/ csillagok kölyke amikor voltam:/ eszme nyargalt meg, hogy a menyasszonyt/ idegen rüggyel játszva beoltsam/ virág-rezgésben műtét a nikkell/ játéka drága kőkény-erekkel/ s máris ölében fogja a pólyát/ foltartott öklű ringló-gyerekekkel*”.

Míg e tiszta és tömény líra által meghívott képzelet az olvasót a költővel azonos érzelmi síkra emeli, a félelmeket hordozó, már-már apokaliptikus látomásokkal terhes valóság kiábrándítja, visszarántja, testében-lelkében összetöri. „*Nehéz az éjszaka lázak lázak/ látszanak a macskák oroszlánnak/ üstökösökre ezek vadásznak/ ördögei a tetőnek dombnak/ tenger erejével dorombolnak*”.

Hova jutottunk? Maradt még esélye a reménynek ezen a földön? E ma már oktalannak tűnő kérdésre hümmöghetnénk ugyan, de csakis egyedül a költő kijózanító válasza számít, mert ez egyben a vers végrendeletként értelmezhető kulcsa: „*Ezerkilencszázhatvankilencben írtam e verset Gyümölcsoltókor/ érezvén hogy az üveg pohárban/ ágyamon lánchoz koccan az óbor/ mikor kőkényfa-menyasszonyt vártam/ s ribancként húzott rengeteg láncszem/ tisztának a tisztát őrizzük meg/ oltalmazzuk az időben ámen*”.

Ocsudjunk fel a jótékony kábulatból, s miközben lágyabb éneket hívunk elő, fogadjuk szívünkbe a *Gyümölcsoltó* örök üzenetét.

Szépasszonyok mondókái Gábrrielre

Báthory Gáborról, Erdély szoknyabolond fejedelméről sokat beszéltek annak idején. Jót ritkábban, rosszat annál inkább. A rossz nagyobb része azonban a szeretőknek jutott, Erdély asszonyai kedvükre köszörülhették rajtuk pihent nyelvüket. Mert hogy lehetett volna képes egy közönséges fehérnép elcsavarni a fiatal fejedelem fejét? Ha vonzó küllemével, sudár alakjával semmiképp, akkor csakis az ördög segítségével, boszorkányoktól eltanult mesterséggel. A jobban értesültek tudni vélték azt is, hogy Denghele-giné, a titkos találkákra készülve, szeméremtestét kőkény levéllel mosogatta „gonosz végre”. Ha így történt, bizonyára azért tette, mert ezt a tanácsot kapta valamelyik idősebb nőrokonától, aki tudta, hogy a kőkény enyhén savas nedve – a férfiember nagyobb gyönyörére – összebb húzza, szorosabbá teszi a szerelem imádott nyílását. Ha így, s ezért történt, hol ebben a gonzság? Csak egy régóta ismert és bevált intim tapasztalat alkalmazásáról van szó.

De amit Imrefiné művelt a cserépcsutor forgatásával, az valóban nem semmi, ahhoz már tudomány kellett. A sárban, agyagban megszáradt és a szemfüles, számító asszonyok által felszedett lábnyom, más esetekben a kapca főzésének bizonyítottan köze van egy bizonyos, sok ezer éve alkalmazott mágiához. A nő, ha oly erősen elfogta a vágy, már a főzés közben gerjedezt, és a kimondott szó mellett a gondolat erejével is hívta, vonta magához kedvesét. S mivel e felfogásban a lábnyom azonos a célszemély lábával, annak mozdulnia, testének indulnia kellett, a lónak pedig – akár ina szakadta árán – repülni lovasával a hívás helyszínére.

Marhasá, ilyesmi nem létezik! – hallom máris az ellenvetést. Valóban, a józan ész ellene szól a hiedelemalapú történeteknek, ám a népi hitvilágban mindez példák tömkelegével alátámasztott valóság. S most ajánlatos kapaszkodni: még ma is az. A néprajztudomány régóta dokumentálja, rendszerezi, és

homeopatikus mágiaként tartja számon ezt a Föld szinte minden szögletében ismert és alkalmazott eljárást. De talán elég már az okoskodásból, az ősi varázsszöveggént megindult vers sokkal meggyőzőbb és izgalmasabb minden magyarázatnál. Sajátos realizmusa a szerelmi lakoma, vagy hogy is mondjam érthetőbben: a testiség részletezésében teljesedik ki utolérhetetlenül: „*így adok úgy adok/ jól tartalak jóval/ nem gyűszűvel mérikélek/ de ló-zabolóval/ Nyalánkságra/ nyiss a számba/ itt a mézelt óbor/ pörkölt dió szentegyháza/ hasadékos dombor/ minden kis csucsorban/ égetett cukor van.*”

Létezhet olyan kényes ízlés, amely kivetnivalót talál e tündéri naturalizmusban? Szó se róla! És tegyük még hozzá, hogy a vers sem költői eszközeiben, sem a témához választott nyelvében, de gondolataiban sem mond ellent a fenti értelmezésnek. Sőt! Segít elhinni a hihetetlen!

Táncbeli tánc-szók

A magyar nyelvterület minden egyes szögletében éltek valamikor, ma azonban csak elvétve, emléktöredékekben maradtak fenn a táncszók. A mai, többnyire a táncagyomány tanítására, népszerűsítésére létrehozott táncházakban még olykor előjönnek, de egyre kevésbé indokolt a táncszók, csujogatók, kurjantások jelenléte. Ahhoz, hogy virágozzanak, hagyományos falusi mulatságok, lakodalmak, nagyobb bálók kellettek, ahol – különösen, ha a jókedv tetőfokára hágott – mindjárt megszólaltak, s fokozták a hangulatot a rövid, csak pár soros, többször tréfálkozó, olykor gúnyos vagy pajzán értelmű rigmusok. Ilyenkor elszabadulhattak az indulatok, fékét vesztette a nyelv, a mulatozók világgá kurjanthatták véleményüket, vágyaikat. Nagy László ismerőinek eszébe juthat, hogy a *Menyegző*-ben már kaphattunk stílszerű kóistolót a költő elhíresült táncszóiból: „*Idenézz a csillagára, ne a menyasszony farára!*”, „*Tyuhahé, rókaprém, más is kurva, nemcsak én! Húzd!*”

Az egykori táncszók stílusa, ritmikája szerint fogant vers hangulata azonban a témával ellentétben komor. A társadalom peremére szorított, sorsát feltáró lírai hős igazságtalansággal vádolja, háladatlannak mondja a világot. „*Jó vótam én, jó vótam én azelőtt/ szivárvánnyal írtam be a levegőt*”, aztán a széllal szembefordulva elkurjantja magát: „*Tánc a lábam, kutya a föld, eb az ég/ hadd mulatok, mikor sírnom illenék!*” Mulatásnak azonban nyoma sincs, ellenben a társadalommal szemben súlyos vádak hangzanak el, s a megtalált szerelmes társsal dacszövetségben mindketten az élet mellett döntenek. Mint mondják: „*elköltözni csúnya vóna/ deszka közé csomagolva*”, ezért „*oda megyünk, ahol kellünk/ ahol nekünk öröm lennünk*”, majd megszólal

a népballadákából is jól ismert átok: „*aki minket meggyaláz, járassza el azt a frász/ jó habosra hajtsa meg/ írmagnak se tartsa meg!*”

Ennyi lenne? Egyetlen hiányt érzek csak. A neve Bubik István, aki egy-szál dobbal úgy életre tudta kelteni ezt a gyönyörű verset, ahogyan senki sem. Szerepében valóságos sámánvá változott, s amint révülten emelkedni kezdett a maga által választott mennyei réteg felé, emelte, vonta maga után a közönséget is. Bevallom, részben az ő nagyszerű emléke miatt hoztam most elő a *Táncbeli tánc-szókat*, s azt hiszem, most ismét meg kell hajtanom a fejemet. Szokatlanul fájdalmas történet következik.

Vértanú arabs kanca

Nagy László gyerek- és ifjúkorának jelentős része a lovak bűvöletében telt. Sokkal inkább tekintette őket társnak, mint igavonó baromnak. Ha tehette, rajzolgatta őket, időnként elkerülhetetlen pusztulásukat pedig tragédiaként dolgozta fel már költészete korai szakaszában is: „*Minden reményünket befödi a hó, siratlak, siratlak, bársony-kiscsikó*” – olvassuk és könnyeinkben egyesülünk vele a *Kiscsikó-síratóban*.

A *Vértanú arabs kancát* prózaversnek mondják. Én lírai prózának vagy inkább költészettel átszőtt drámának mondanám, de hangulattól függően nevezhetném novellának is. Ez esetben csak Móricz *Barbárok* című művével tudnám egy sorba állítani, amint Nagy László elbeszéli, s közben sokadszorra is átéli, végigszenvedi a lélekbe tipró gyerekkori tragédiát. Azt mondtam, elbeszéli? Sokkal inkább siraloméneket, gyászdalt ad elő a *Vértanú arabs kanca* történetével, holott nem egy ország romlásáról, csak egy ló értelmetlen pusztulásáról van szó. Az „értelmetlen” jelzőt mindenképpen hangsúlyoznom kell, mert ez a körülmény fokozza valós tragédiává a részegségtől eldurvult lelkű kapások bűnét.

Az vajon megfordult-e akár az apa fejében, hogy tettükkel megszüntették, keresztre feszítették a kisfiú gyerekkorát? Napok múltán – bizonyára.

Talán csak az anya szíve dobbant egy hatalmasat, amikor felismerte a retentő bajt, a bontakozni készülő tragédiát: „*megrázkódott, mert látott lángoló csillagot, ahogy fut le a hegyről s lerogyik az erdő éjszakájába. Az a csillag: a szélben lángoló lovacska volt a kigyúlt szekérrel.*” Ami pedig itt következik, már a gyerekkorból és a felelőtlen felnőttekből egyaránt kiábrándult kisfiú reakciója: „*Játékaim akkor estek hanyatt az asztalon. Merevítették lábukat égre kedves kukoricaszár-barmaim. És akkor tettem le végleg a szívemnek feszített apró cirok-hegedűt.*” S mi mást tehetett volna a várandós anya? Cselekednie kellett. „*Eredj, te bátor, mondta.*” „*Csaholó ebtorkok, temetők halálos fogai*

előtt ígетtem el. Képen vágtak veresen a rókák zászlai a kavicsbányák várfokain. Két oldalt gyilkos íjjászok állták a sáncot a hidegben. Oldalamban a nyilalás nyilaival értem el az erdőt. ” Micsoda út lehetett az! Az egykori sámánok voltak hasonló veszélyeknek kitéve, amikor révült állapotban küldetésük szerint az illetékes szellem által lakott égi réteg felé haladtak. Viszont a gyerek, útja végén a segítő szellem helyett a részeg kapásokat találta, akik „*már előbb oda buktak, már nyúzták a lovat a csillagfényben.*” Ha lett volna őrangyal a háta mögött, elfedhette volna előle a szörnyű látványt, de nem így történt. Szembesülnie kellett a józan paraszti szemlélethez társuló barbársággal. Ha a ló elveszett, a bőre még jó lehet valamire. S amint apjára esik a tekintete, fájdalom csak fokozódik. „*Az elvetélt kiscsikót apám nyúzza, mintha jövendő öcsémet fejtené a bőrtől.*” Félelmetesen fájdalmas párhuzam, de a hirtelen indulat, amit a látvány kivált belőle, még ijesztőbb, még fájdalmasabb: „*Most kéne megölnöm édesapámat! Most illene leszúrnom, ahogy ő a disznót. Most. Előbb a sarkam a torkára, aztán a kés! Képzletben már végeztem vele.*” Nincs kizárva, hogy az apa vette a gyermeki elme üzenetét, s hogy a tiszteletlenségért móresre tanítsa, az összezsavart „*kisded csikóbórt*” egy nyers, cinikus mozdulattal a „*nyakába adta fekete prémnek.*” Ettől, mintha maga is kijózanodott volna, „*kataton csendben felöltözött a lószerszámba. Vette hátára a hámat, fejére a kantárt. Maskarájában a bűntudat izzott oltári csillagszemekkel. Mőgéje álltak a többiek a vértanú irhájával. Megindulva, ó-betűs szánkból csak a lehellet omlott. Némán is megindultunk Isten és a ló nevében.*”

Feltűnik-e valakinek az idézet szervesen egymásba szőtt mondatainak szabályos lüktetése? Lehetetlen, hogy ne figyeljünk a szavak ütemes kopogására. Ha ezeket a sorokat szabadversként tördelte volna a költő, versként is elfogadnánk boldogan az erőteljesen költői szöveget. Tulajdonképpen ez lenne a prózavers titka.

Seb a cédruson

Azt mondják, volt a költőnek egy nagyobb darab cédrusfája, melynek egyik oldalán arcformájú forradás, vagy ahogyan ő mondta, seb éktelenkedett. Sokat forgatta, méregette az akár több ezer éves fadarabot, elmélkedett az eredetén. Bizonyos, hogy ez a darab fa az egykori cédrusfa részeként jelentős történelmi események tanúja lehetett. Láthatta Mózeset és Jóbót, Jézust és Spartacust, láthatott dicsőséget és romlást, halált és sebeket tömkelegével. E látomáshalmazból a költői elmélkedés képverset eredményezett. Az ábra egy cédrus lombjának balra néző, hosszanti felét mutatja, de ha emberi arcot szeretnénk

benne látni, akkor azt láthatjuk, majd tovább vizsgálva, a költő arcprofilját is felismerhetjük benne. Ez logikus következtetés, hisz a verskezdet – SEBED SEBEM IS – világosan az azonosság vállalására utal, általánosabb felfogásban pedig az emberiség küzdelmeinek hatalmas, örökösen felfakadó sebeire – Jób, Istár, Ekhnaton, Jézus, Prometheusz, Spartacus, Johanna és Dózsa országos, sohasem gyógyuló sebére. De mindjárt ezt követően az európai szellem tragikus sorsú nagy harcosait is elősorolja, és megnevezi: Csokonai kráter-sebét, Edit Piafét, Petőfi dárda-sebét, Van Goghét, Majakovszkij ruszki medve-sebét, az Attila Mávag-jegyű árva sebét, Radnóti golyó-füstös tarkó-sebét, Dylan Thomas tövises szeme-sebét, a Kerúb Kondor orkánhuzatú sebét, végül pedig azokét, akikkel a Föld s az Úr lesz tele – a Jeltelenek örökösen izzó sebét.

A vers keletkezéstörténete tehát párhuzamosan halad Nagy László egyetemességre utaló, mitizáló törekvéssel, azaz a múlt nagy sebeit kiterjeszti, általánossá teszi az emberiség történelmi múltjára. A nagy dobás viszont ezután következik. A befejező sorok által (VILÁG SEBE RAJTAD LIBÁNUS/ ELTÖRÖLNI NEM TÁMAD MÁGUS/ VILLÁMOLVA VÉSŐ HA KIVÁGJA/ ÓRIÁSABB SEB LESZ A HIÁNYA) a megállapítást egy prófétai megoldással, az élő idővonalra helyezve átveli a beláthatatlan jövőbe, s ezzel érvényessé teszi az emberiség teljes történetére.

Zárógondolatként hadd forduljak vissza a hírből és művészi ábrázolásokról ismert mediterrán és ázsiai cédrusokhoz, melyek közül az örökösen érdeklődő, kísérletező kedvű ember néhány példányt elhozott Közép-Európába is. Ezek tisztességgel megragadtak, s fejlődnek azóta is az örökbefogadó földben. Hiányzik mögülük mégis valami, amit nem tudunk számukra biztosítani, amivel nem rendelkezhetünk. Az a valami nem gyártható, nem akumulálható s nem is teleportálható. Az a valami maga a lényeg: az Isten által adható és kiszabható idő.

Nem is olyan régen a Kassa-közi Jászón, a Premontrei Prépostság parkjában volt szerencsém találkozni egy hatalmas, kifogástalan formájú cédrussal. Hibátlan törzse átöleléséhez legalább három ember mellszélessége és hat karja kellett, kúp alakú hatalmas lombsátra lehetett úgy negyven méter magas, méregzöld volt, étellel teli, s a maga pár száz évével nem szűkölködött a megélt időben sem. A nagy barokk kastélyra lehetett nézni, de erre az istenfára csak lopva és hűledezve.

Utolsó ötletként a kezdetben felvillantott, a magyar költészetet méltató csillag-metaforát szeretném földközelibe hozni, s szerepét áttestálni a bolygó legnagyszerűbb fáira. Ez esetben a jászói cédrust én Nagy László nevére íratnám.

(A ZÖLD MADÁR)

*a zöld madár hasít az égen,
örök célja a végtelen,
s hol megpihen egy pillanatra,
sok apró zöld madár terem.*

*a zöld madár csőrében víz van,
tüzet és szomjat olt vele,
a két lábát gyűrű díszíti:
a remény körbezárt jele.*

*a zöld madár maga a jóság,
a zöld madár az értelem,
mindenkinek villantja arcát,
ott van vele, veled, velem.*

*és zöld madár a vallomás is,
s az embert csókoló virág,
és zöld madár a sok szülő is,
ki kíméli lányát, fiát.*

*a zöld madár betű és dallam,
a lelkek zászlós temploma,
egy kép, honnan a rákent festék
nem vándorol máshoz soha.*

*a zöld madár s a művelt holnap
megmarkolja egymás kezét,
s a zöld madár így szórja-hinti
a hit szerelmét szerteszét.*

*ám, vesszen el egy pillanatra,
nyomban megváltozik a táj:
véresre tépi száz karommal
bátyja, a vérpiros madár.*

(AZ IDŐ ELFUT)

*az idő elfut, jól tudod,
nincsen már éjjel s nincsen nappal,
nincsen, mi rágja bőrödét
percekből álló indulattal.*

*akkor alszol, mikor akarsz,
s akkor, mikor rávisz a kényszer:
az ébrenlét sem szolgál már,
nem jön, mikor kell s nem elégszer.*

*a konyhán báván üldögélsz,
étel rotyog a lábasodban...
kinek főzöl s mikorra kell?
s a hely, hol várják, vajon hol van?*

*másnapos vagy kegyetlenül,
pedig holnap iszod a vodkát,
s azt sem tudod, mi vesz körül:
védőkerítés és/vagy korlát?*

*víg évet nyit, víg évet zár
a felhők fölé szökött himnusz?
jövőbe avagy múltva lépsz,
mikor a fény után elindulsz?*

*az idő ott van mindenütt.
ő tudja csak, hogy épp te hol vagy.
s azt is: egy apró pillanat
suttyomban szépen beleporlaszt.*

JÓNA DÁVID

LENGYEL JÁNOS (J)ENCIKLOPÉDIÁJÁRÓL

Ismeritek azt a mondást, hogy a hülye okoskodik, az okos hülyéskedik? Méltatlan szereposztás, de, ha úgy okoskodom, hogy Lengyel János hülyéskedik, akkor és márpedig: ő okos. További következtetések helyett maradjunk ennél az állításnál, ha azt mondom, hogy okos, akkor már a placebo-hatás alapján is okos. Punktum verde. Mert okos az, aki ismeri az embereket, és bölcs az, aki magát. És János az, aki mindkettőt.

Azért írok, hogy elmondjam: olvassátok el ezt a feketeöves korhelykedést, ezt a presszómeleg gyűjtést, a *Jenciklopédiát*, ami kétségtelenül hiánypótló, már ha egyáltalán szükség van a hiányt pótolni.

Az ökörködés, a szavak tetszőleges játékos torzítása életszemlélet, életfilozófia és életfilozófia-lánya, és nem csak vicc (sic!). Súlyos társadalomkritika volt abban a kihallatszott sóhajtasban, amisperint a „viccen ma már csak röhögünk”. Bizony a vicc akkor érik humorrá (ahogy a foci labdarúgássá, a pecázás horgászattá), amikor a kísérő jelensége az igényesség, az elmélyülés, amikor az áthallások nyomán gondolatokká válik, ahogy értelmezésekké, mérlegelésekké a megcsavart szó. Szép útja ez a valóságteremtésnek.

Lengyel János elvégezte... a mondat számtalan módon befejezhető, ám itt arra gondolok, hogy újabb jelentéstartományokat nyitott fel, az etimológia árnyékos oldalán újabb frazeológiai egységekkel bővítve nyelvi kódjainkat, folytatva ezzel a dicső XVIII. századi francia törekvéseket. Ez szinte egy új felvilágosodás, olyan mai, olyan ledes. Volt-air, az akkori nyelvi poshadtságba vitte a friss levegőt, aztán Diderot, a folyamatosan fázós enciklopédista, aki a meleg fuvallatot hozta, aztán Jacques-François Blondel, aki keretet adott az értelmezéseknek, szóval az embernek egy rossz szava (franciául: Rousseau) nem lehet az elődökre. Most már megvilágítottam az irodalomtörténeti folytonosságot, fontosságot és összefüggést, minél nagyobb egy szókapcsolat rögzültségi foka, annál nagyobb az öröm, amikor ezt megszabadítják tőle. Az ókori görög nyelvész hölgyet, Heu Rékát tudnám megidézni, aki később a megkerült kulcsok védőszentje is lett.

Néhány szót az időzítésről, a dramaturgiáról. A beszélt nyelvhez hozzátartozik a hangsúly, a szünet, a metakommunikáció. Az írás olvasásakor

többé-kevésbé magunkra vagyunk hagyatva, de aki ismeri az előadót, pláne a karakteres előadót, annak jár hozzá a belső mozi, az előadó hangján, annak stílusában halljuk a szöveget. Olyan ez, mint a dallamtapadás. János, még ha Lengyel is, a derült égből csap le, pókerarccal, szinte mellékesen, lakonikusan, a poént előkészíti, kidolgozza, és pókerarccal mondja be a poént. Aki hallotta Vallhalla őt, annak most jó lesz, az szeretni fogja a játékát meg a Bétékát, ahogy az üvegtábla a féltéglát (ezt hívja a szakirodalom pofonegyszerűen csattanónak).

Nem mehetünk el amellett sem, hogy a népies elemeket vonultató szerelmi költészetéhez milyen korszakalkotás fűződik. Ezt nem ide, bocs...

Lengyel János: (J)enciklopédia. AB ART Kiadó, Budapest, 2025.

ELŐSZÓ A (J)ENCIKLOPÉDIÁHOZ

Mottó: „Több dolgok vannak földön és egen,
Horatio, mintsem bölcselmetek
Álmodni képes.”

(William Shakespeare)

Lengyel János egy elvetemült ember. Ha valaki képes egy seregnyi mereven figyelő, példátlan módon kíváncsi iskolás előtt bejelenteni, hogy most pedig előadja *Elfelejtett vers* című költeményét, némi töprengést színlel, majd meghajol és elégedetten leül, az csakis elvetemült lehet, aki a humor lehetőségére, a helyzetek komikumára a legváratlanabb időben és módon képes lecsapni. Legalábbis én ilyennek ismertem meg őt, több mint tíz évvel ezelőtt, és – hála Istennek – azóta sem érzem úgy, hogy most már aztán meg kell komolyodnia, a két deresedő halánték közti vegykonyha ugyanolyan sziporkákat fortyogtat ma is fáradatlanul. E kezünkben tartott könyv rá az ékes bizonyíték.

Aki másnak vermet ás, az a sírásó – szól a kekec közmondás. Ugyanakkor Lengyel János is fondorlatos veremcsapdát állított nekem. Az előszó megírására igyekeztem komolyan készülni: kapaszkodókat kerestem a könyvespolc mellett felfrissített olvasmányélményekben, próbáltam az eszmét, a mindenkori aktualitást megtalálni a témában, mintha csak a kritikus bűjt volna belém. Végül rájöttem, hogy minél alaposabb és komolykodóbb próbál lenni ez az ajánlásnak szánt néhány sor, annál nagyobbat koppanok a mitracseki veremben. Hiszen az esztétika úgy tartja, hogy a komikum kontrasztjelenség, vagyis a siker érdekében helyzetek, jellemek, eszmék végletes ellenpontjait ütközteti, és pontosan ez a helyzet az anti-enciklopédiával is – kimondatlanul is csúfot űz a tudálékosságból.

Lelki szemeim előtt a mérleg egyik serpenyőjében a materialista Diderot és enciklopédista társai állnak, valamint a gőgös bizonyosság, hogy világunk feltérképezhető, -címkézhető, és elfér néhány vaskos kötetben. Míg a másik serpenyőben a misztérium van és Szókratész semmit-sem-tudása, amiből egy másfajta, talán emberközeli ismeret származik, és amit én – amellet, hogy pompásan szórakozom – a humor leple mögött mindig megérzek, legyen szó bár Karinthy *Együgyű lexikonáról*, Lengyel János nyelvi humoráról, vagy Naftalin Ernő szenzációs karakteréről.

Miben hasonlít mégis e könyv bármely komolynak szánt szószedetre? Azt hiszem, nem javasolt egy ültő helyünkben elolvasni, ahogy egy szótárat vagy a telefonkönyvet sem. Igaz, nem is azért vesszük majd kézbe, mert hirtelen tudni szeretnénk, hogy hangzik Lengyelül (sic!) a *lehelet* szavunk (nosztalgikus mikronovellája miatt az egyik kedvenc szócikkem). Egyszerűen csak érdemes ízlelgetni a félredefiniálások iróniáját, a jól kiesztelt szóvicceket, melyek nagy mennyiségben tenyerünket sűrűn homlokunkhoz tapasztva – brit tudósok által bizonyítottan – kiégést is okozhatnak.

Ne hagyjuk, hogy ez az elvetemült ember ezt tegye velünk! Fogyasszuk csak leleményeit lassan, napi adagokban – ahogy a többi kedélyjavítót is szokás.

Marcus Gergely

DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ

HAZA A MAGASBAN ÉS A MÉLYBEN

*Székelyleinké volt
Valaha e só és a joga,
Nem kellett hozzá pénz, bolt,
S nem mart más, csak az idő foga.
Hogy a só mily nagy érték,
Tudta király és fejedelem,
Kik az országért mérték,
S fehérarany lett, jövedelem.
Bár át- és átrajzolta
Márs a határt többször köröttünk,
Akkor is miénk volt a
Sóhát, a mély s az ég fölöttünk.*

*Fivéremnek kenyeret,
Vándornak gyógyító levegőt,
Nekem tág játékkeret
Adott e só, vággyal lebegőt.
Szólt benne nem csak egy kor
Temploma kórus-zendítetten,
S ott lent, segédként egykor
Még keskenyfilmet vetítettem.
Most megnyílt az ég, az ár,
Víz foglya lett e kincsesbánya,
Föld torkát nem óvja zár,
S nem csupán e táj népe bánja.*

*Összeállt a szörny, akár
Utópisták műteremtménye,
Nem egy sejtéből nőtt a kár,
Hozta érdekek kedve, kénye.
Kéz legyen a lapáton,
Jön még ily' pokoli zivatar,
Kell a legény a gáton,
Ha lép, ha nem a Sóhivatal.*

2025. június 4.

SIKLI László

ELŐSZÓ NYÍRŐ JÓZSEF *EGYSZERŰEN* CÍMŰ NOVELLÁ- JÁHOZ

Felkaptam a fejemet, amikor valaki megjegyezte: aki sok Nyíró Józsefet és Wass Albertet olvas, az előbb-utóbb depressziós lesz.

Nem lettem depressziós. Annak idején Nyíróban, Tamásiban egy sajátos világot ismertem meg: egy nyelvet, amit megtanulni nem, csak belezületni lehet. A székely egyidős a nyelvével, a csavaros eszével, humorával és a jellemével. Ezt már sokan leírták, olvasták is, de van valami ezeken túl: a székely humora örök – a halálba is magával viszi...

Okom volt rá, hogy újraolvassam Nyíró Józsefet: meghalt valaki Szilágyosmlyón, ahol plébános voltam (1984–1991). Az esemény felidézte bennem Nyíró *Egyszerűen* című novelláját, ami annak idején megmaradt bennem, anélkül, hogy megérintett volna... Kellott hozzá a fent említett esemény, és a későbbi események sorozata, amelyeket tudatosan gyűjtöttem, őriztem meg, hogy végül könyv legyen belőle. Meg kell jegyezmem, hogy kivétel nélkül mindegyik történet általam ismert, valós személyről szól. Akár leírom a nevét, akár nem, és akkor is, ha „átkeresztetem”.

Minden történetre jellemző egy közös nevező: az esemény nagyon is emberi, földi síkon zajlik, ugyanakkor szervesen fonódik össze egy metafizikai jelenséggel, amely nélkül a történet nem érthető meg. A kettő együtt lesz egész.

Miközben zajlik a Földön az életünk, egy másik síkon zajlik spirituális létezésünk. És a kettőt folyamatos kommunikáció kapcsolja össze. A kettő közötti átjárás nem mindenkinél, nem mindig és nem azonos szinten működik. Úgy tűnik, ez összefügg az egyes emberek személyes természetével és saját spirituális létezésének ápolásával. Nem biztos, hogy ez feltétlenül „vallásosságot” jelent, vagy egy intézményesített valláshoz való tartozást. A hitvallás önmagában nem egy „egyházhoz” való tartozást jelent elsősorban, hanem a spirituális létezés tudatos fenntartását. A vallások valós vagy vélt elsőbrendűségi tudatának csak annyi jelentősége van, hogy

segített megörökíteni a hitviták, a gyűlölet és a vallásháborúk folyamatát. Ez így van napjainkban is, és valószínűleg így lesz a jövőben is.

Minden okunk megvan rá, hogy spirituális „belső” tulajdonságunkra figyeljünk, ami talán nem is belső, hanem sokkal inkább „első” a létezés sorrendjében. Erre utal egy parányi kis történet:

– Bizánci ikonokkal foglalkozom – meséli egykori tanítványom –, előttem rajztábla, hároméves kisfiam játszik a szőnyegen benn a szobában. Hirtelen felugrik, odaszalad hozzám, átöleli a nyakamat, szorosan, mintha soha nem akarná elengedni, és azt mondja: – Anya, annyit repültem, amíg megtaláltalak!

Angyalok voltunk? Az angyalszárnyakat csak úgy kitaláltuk, vagy az emlékezés nem engedte, hogy végleg elfeledjük? A gyökereinket mi viseljük – mindannyian –, de csak kevesen tudunk róla...

Az alábbi történetek sora, mint a bűvópatakok, úgy hozza eléink, hogy teljesen ne feledkezzünk meg róla.

„Mi lépésről lépésre tanuljuk meg a földi életet, felfedezzük a világot, miközben lépésről lépésre felejti el magunkkal hozott szellemi létezésünk tudatát, ahol minden tiszta és világos volt, hiszen a „forgatókönyvet” még odaát írtuk, hogy majd itt, a nagyszínpadon meg tudjuk valósítani. De puskázni nem lehet, mert mindent kitörölnek abból, amit bevállaltunk – a földön így szocializálódunk. A jó döntések közelebb, a rosszak messzebb visznek önmagunktól...

A felvilágosodás valóban sok fényt hozott az emberiség életébe, de legalább annyi sötétséget is. Ezért egyben lesötétedésnek is nevezhetnénk. A természet-tudományok naponta gyarapítják ismereteink végtelen sorát, de a metafizikával nem hogy nem foglalkozunk, hanem egyszerűen leírtuk. És ha kénytelenek vagyunk tudomásul venni, hogy gondolkodó, értelmes lények vagyunk, és sajátosság érzékeléssel rendelkezünk, a pszichénk tanulmányozását, lelkünk rejtett bugyrait rábíztuk a pszichológiára... Csak azzal nem számoltunk, hogy lelkünk nem más, mint földi létünk tudatos állapota – ideiglenes állapot ez, amit a testünkben viselünk, amíg a földön élünk. Mi az ideiglenes állapotot tanulmányozzuk, és a lényegről nem veszünk tudomást: elemezzük az előadást, és megfeledkezünk a kulisszák mögött meghúzódó rendezőről, aki nem zavarja az előadást, ránk bízva a megjelenítést, és csendben figyel, szurkol nekünk, hogy emlékezzünk arra, amit megbeszéltünk... Éppen övele, a szellemi lénnel, a mi igazi létezésünkkel nem foglalkozunk – a pszichológia erre képtelen!...”

Kísértés vagy belső parancs? című regényemből idéztem a fenti részletet. A spirituális kommunikáció gondolatok és érzések útján zajlik. Ha megtanulunk tájékozódni bennük, spirituális létünket tartjuk életben. Ő nem

ismeri az időt – múlt, jelen és jövő egy síkban zajlik – gyakran a mostban látom azt, ami lesz vagy ami volt. Esetenként az idő csak kapaszkodó, hogy tájékozódni tudjunk földi létezésünk során. Az alábbi történetek sora, mint a bűvópatak, úgy hozza eléink azokat a hangokat, amelyek spirituális gyökereinkről vallanak, hogy ne hagyjuk elveszni őket.

Mindenek előtt hadd álljon itt Nyíró József *Egyszerűen* című novellája, amire nem véletlenül utaltam a bevezető elején.

NYÍRÓ JÓZSEF

EGYSZERŰEN

Állok az ablaknál, és nézem a hóhullást. Elgyönyörködöm benne, mint a gyermek. A kucsmás tetejű hegyi házakat félig betemette a hó. Szűz, szent, szép és tiszta minden. Ember, állat alig jár az utcán. Benn ülnek a tűz mellett, s nézik a nyitott cserepes lángját. Az ablakocskákban szorongó virágok piros árnyékot hintenek a hóra. Tele van gyümölcsfával a falu. Vastagon áll minden ágon a hó, és szép a világ a sejtelmes, finom hóverésben. A hegyek, erdők fehér tömegei belevesznek a ködös égbe, a torony boldogan szédül a csendben. Nem szabad mozdulni, mikor esik a hó. Szinte bánt, mikor hallom, hogy valaki az ajtó előtt veri a csizmáját, hogy lerúgja a havat róla.

– Te vagy az, Dénes? – ismerem meg.

A Márton Károly legénykéje.

– Mit akarsz?

A kölyök szipog, s markássza a vizes sapkáját.

– Engem a vén Máté Dani bá küldött, s aszonta, hogy a tisztelendúr ebbe helybe menjen, s adja fel neki az utolsó kenetet, mer hal meg!

– Hát beteg?

– A kell, hogy legyen – pislog fel a gyerek tisztelettel –, ha meg akar halni! Neköm az ablakon kiáltott ki, hogy szóljak bé a tisztelendúrhoz. Éppen a boltba indultam.

– Eredj csak, fiam, mindjárt megyek én is!

– Aszonta, hogy siessen! – szólt vissza a gyerek az ajtóból.

Alig bírok átlábolni a havon a templomba, hogy magamhoz vegyem az oltáriszentséget s a szentelt olajokat.

Fehér karinget veszek magamra, fehér stólát a vállaimra, a fekete bírétumot a fejembe nyomom. Nincs, aki segédkezzék, de nem is kell. Meggyújtok két gyertyát az oltáron, és félig fagyott ujjakkal fordítom a szentségház ajtaját. A kehely kiaranylik belőle. Térdet hajtok, és az ezüst szelencébe rejtem az Urat.

Egyik kezemben csengettyű, és egyet-egyet csengetve megyek végig az utcán. Néhány asszony, ember, kivel találkozom, a hóba térdel, míg elhalad mellettük az Úrjézus.

Pár perc alatt fehér leszek magam is a hótól, amely már csizmaszárig ér. A Máté Dani kapuja előtt újra csendítek, hogy hallják meg odabenn is, és készüljenek a fogadásra, de szinte megütött a guta, mikor láttam, hogy a haldokló öregember ingben-gatyában, hajdonfővel, mezítláb valami malacokat téringet a hóban.

– Menjen csak bé a házba, tisztelendúr, mert mindjárt jövök én es. Ezek a fene malacok kirentottak, s éppen csak bérekesztem.

Elkomorodom, mert szentségvivőnek nem szabad haragudnia, s elhatározom, hogy keményen megfeddem az embert, hogy a szent dologból tréfát űzött, mert halálos óráján senki se szalad mezítláb a hóban s öltözetlenül húsz fokos hidegben. No csak jöjjön be Dani bá!

Meglep, hogy a „ház”-ban minden élő van készítve az Úrjézus fogadására. Két öreg gyertyatartóban két szálacska új gyertya, az asztalon friss, szőttes fehér abrosz, tányérkában só és kenyér. Tudja az öreg, hogyan kell. Mire a gyertyákat meggyújtom, már jön is az öreg futástól szuszogva, havasan, vízesen.

– Cseppet megvárakoztatám! – barátságoskodik. – Így van az ember, kinek senkije sincs.

Fát tesz a tűzre, mosolyog, de én keményen szidni kezdem:

– Tudja-e, Dani bá, hogy maga most nagy bűnt követett el?

– Én ugyanbiza mivel? – álmélkodik.

– Azt hazudta, hogy halálos beteg, és idefárasztotta az Úrjézust.

Az öreg megsértődik.

– Ki mondta a tisztelendúrnak, hogy én nem vagyok halálos beteg?... No osztán effélit ne halljak!... Lászon csak el a szentségekkel, mert nekem nincs több hátra fél óránál. Olyan szépen meghalok, mint a pinty.

Meghökkentem, olyan valóságos meggyőződéssel mondta.

– Honnan tudja? – kétségeskedem.

– Azzal maga ne törődjön, csak végezze a dolgát! Éppen csak addig várjon, míg lefekszem!

Az ingéből kirázza a havat, vizes orcáit karjaival megtörüli, és komótosan bebújik az ágyba.

– Kezdheti, tisztelendúr! – figyelmeztetett kedvesen.

– Hohó! Az nem úgy megy! – riasztottam rá. – Előbb meg kell győződnöm, hogy halálos beteg-e. Addig nem szabad az utolsó kenetet feladnom! Mutassa a pulzusát! Van-e láza?

– Nincs! – ijedt meg az öregember. – Nem érzem, hogy forróságom volna.

Tényleg a pulzusa rendes. Inkább kevesebb, mint több.

– Hol fáj? – tudakozódom.

– Nekem az égvilágon sehol sem!

– Mikor volt utoljára nagy beteg?

– Én az életben sohasem! Mért lettem volna?

– Hány esztendő?

– Hatvankettőben születtem, számítsa ki a tisztelendúr!... Mért kérdi?

Intek, hogy fogja be a száját.

– Hiszen maga olyan egészséges, mint a makk.

– Én az, Istennek hála!

– Ki mondta magának, hogy meg fog halni?

– Neköm senki sem! Tegnap óta nem is beszéltem senkivel.

– Akkor honnan sejti, hogy meghal?

Az öreg kezd haragudni.

– Én nem sejtegetek semmit. Én bizonyosan tudom, hogy meghalok...

Addig tölteti az üdőt, míg itt hirtelen megmúrálok, s aztán futhat a lelkem után! Végezze a kötelességit, s egyébbel ne törődjék!

– Az nem úgy van! – dühösködök. – Nekem meg kell győződnöm...

– Ha felfordultam, meggyőződhetik! – kacag mérgesen. – Appedig olyan bizonyos, hogy fél órán belül felfordulok, mint hogy Isten van az égben.

Ilyen konok biztosságot nem láttam az életben. Ez már szinte félelmetes. Igyekszem megfejteti a titkát. Mással nem tudom magyarázni, csak az ösztönnel. Az erdei vadak is megérik haláluk percét és sohasé tévednek. Így lesz ezzel az öregemberrel is. Vannak efféle titkok. Mindegy. Ha már idejöttem, legalább meggyóntatom s megáldoztatom.

– Vizsgálja meg a lelkiismeretét! – mondom neki. – Adok néhány percet.

– Én készen vagyok! – azt mondja komolyan, s két ráncos, fekete kezét imádságra kulcsolja a cserge felett. – Kezdheti, tisztelendúr!

A fejéhez ülök, violaszínűre fordított stólával a vállamon, és hallgatom, hogyan ver a szó az öreg száján.

„Gyónom a mindenható Istennek...”

Mintha kicserélték volna, a vénember egyszerre megváltozik. Hit és töredelem száll lelkébe, orcája elkomorodik, és fenséges alázattal lép Isten Színe elé. A kicsi paraszthajlékot is betölti a szentség illata és hangulata. Elmélyül egyszerre benne minden, a tűz is csak remegve mer égni a tűzhelyen, a vén pohárszék alázatosan meghajtja a fejét, a virágok elsápadnak az ablakban a félelemtől, és minden érzi, hogy itt van Krisztus.

Az öregember apadt, mély, vörös szemgödreiben két nagy színtelen könnycsepp támad az örömtől, mikor magához veszi az Urat.

– Legyen hála az Istennek, hogy megérhetém! – áldázódik.

Magam is meghatva érzem örömét, és érzem a kegyelem gyönyörű, meleg perceit.

– Ha állapota rosszabbra fordul – mondom az öregembernek –, a szent kenet szentségében is részeltetem.

Riadtan, szinte kétségbeesetten ragadja meg a kezemet.

– Csak nem akar anélkül hagyni! Adja fel most!

Némán rázom a fejemet, hogy nem lehet. Az egyház parancsa világos. Nem tehetem!

– A lelkire tudná venni, hogy anélkül menjek a másvilágra? – igyekszik rámijeszteni Dani bá.

– Nem megy maga még a másvilágra! – mosolygok.

– Én bizonyosan igen! – kiáltja türelmetlenül az öreg, és felfogott kézzel kezd kérlelni. Teljesen megalázza magát, fűt-fát ígér, rémült és reszket, tökéletesen odavan, hogy a szentkenet szentsége nélkül kell Isten elé állnia. Még sírva is fakad. Mindenre kér, ami szent, nagy előttem. Végül magam is megtántorodom. Nem lehet kitérni előle. Elhatározom, hogy feltételesen részesítem a haldoklók szentségében.

Az öreg székely megremeg a boldogságtól, mikor a két ujjam között tartott vattát meglátja, szentelt olajtól fénylő ujjam homlokához közeledik, és lelkébe hullanak a szertartás szép igéi:

„Ezen szent kenet és az ő legkegyelmesebb könyörületessége által bocsássa meg neked az Isten, amit látás által vétkeztél...”

... amit hallás által...

... amit szaglás által...

... amit ízlelés és beszéd által...

... amit érintéssel, járással és ágyék által...”

A bűn hét kapuja: a szemek, fül, orr, száj, kezek, lábak és ágyék megtisztul.

Percekig nem tudunk szólni a meghatottságtól, sem ő, sem én. Tekintete kitéved az ablakon a néma, szép havas világba.

– Szép időt kaptam! – azt mondja nyugodtan.

A másvilági úthoz kapott szép időt. Tiszta gusztus a lelkének ilyen fehérségben, tisztaságban elszállni. Így gondolja. Még porszem sem hull a szárnyaira. Félve rápillant az órára, és azt mondja:

– Még van egy fertályórám!

Legyintek, hogy bolondokat beszél, sőt vakmerőség, Isten ellen való véték, amit mond. Figyelmeztetem is rá, de ő csak int, hogy tudja, amit mond.

– Honnan tudja? – csattanok fel, mert ami sok, az sok.

Mégis elhatározza, hogy megmondja.

– De nehogy valakinek szóljon a tisztelendúr!

– Dehogyan szólok!

– Hajoljon közelebb!

Odahajolok, és csak aztán suttintja meg.

– Tegnap éccaka itthon volt az asszony.

– Az asszony? – lepődöm meg.

Az öreg bólint.

Éppen úgy ült a fejemhez, mint a tisztelendúr... Kétszer is megszólított, míg felébredtem.

– Tán nem te vagy Rózsi?

– Az én! – aszondja.

– Hát hazajöttél?

– Haza.

– Jól tetted! – örvendeztem neki.

Tizenhét esztendeje, hogy meghótt, azóta egyszer sem volt itthon. Hát hogyne örvendettem volna.

– Tedd kényelembe magad! – mondom.

– Hát mi jóban jársz? – kérdezem.

– Csak figyelmeztetni akarlak – aszongya –, hogy készülhess, mert a te időd es elérkezett... Neked es jönnöd kell!... Holnap délelőtt tizenegy órakor meghalsz.

– Nono! – ijedtem meg. – Azt te honnan tudhatod?

– Szamár embör kérdez effélit – szidott meg.

– Aztán muszáj menni? – vakartam a fejem.

– Muszáj.

– Az elég baj. Dolgom lett volna.

– Eleget kínlódtál az életben! – vigasztalt az asszony. – Neked es ideje, hogy megnyugodj.

– Tiszta igaz! – mondom. – Köszönöm, hogy szóltál!

– Nincs mit!

Hirtelen egyet-mást el is rendezett a házban. A ládából kikereste a hálóingemet, megparancsolta, hogy az innapi harisnyámat húzzam fel, a

csizmám legyen jól kivikszolva, mosdjam meg, beretválkozzam meg, s úgy készítsem elő magamat, mintha a templomba mennék, hogy ne valljon velem szégyent a másvilágon.

– Bízd csak rám! – nyugtattam meg. – Hát már mész es? – kérdeztem, mert láttam, hogy készülődik.

– Itt az ideje! – aszondja. Az ajtóból még visszaszólott: – Aztán amit mondtam, ne felejtsd el.

– Szóval tizenegykor! – mosolygok az egyszerűségén, mert az ilyen öreg emberek szellemileg rendesen meggyengülnek. Nem is tartottam érdemesnek, hogy balhitéből kiábrándítsam. – Én megyek is, Dani bá!

Illedelmesen megköszönte, hogy vele fáradtam, kért, hogy ha kimentem, a kaput jól húzzam be a kilincsibe, s osztán szép prédikációt mondjak fölötte.

Nem telt bele fél óra, s már harangoztak az öreg Dani bá lelkiüdvösségéért. Ne legyen Nyíró József a becsületes nevem, ha nem így történt!...”

ÖRDÖGIDÉZŐ IDŐK

*a sárga lámpa – ég a sárga lámpa
asztalkád előtt ott guggol a rém
bűvös igézet terül a szobádra
baljós jelek a falak szőnyegén*

*az univerzum bódult csillagábra
tévelyeg benne tudós és kretén
éjjel a Tejút leesik a sárba
a csillagokban vérré lesz a fény*

*szelíd kutyáknak méregfoga támad
az óceán az űrbe menekül
az asszonyok csúf békákat fogannak
a Nap kering a Saturnus körül*

KÓRHÁZI MITOLÓGIA

*Mi ez a jövés-menés itt!
Jeges csend, halk jajszavak.
Szellőben a géz lelke vérzik,
lenn kökénybokor sötétlik,
fenn Orion űz vadat.*

*Hol rést a híg hógomolyba
a vihar szikéje vág,
Aeneas széllal dacol ma,
fiához le-lehajolva,
viszi hátán az apát.*

*Huss, ott jó egy vérnővér,
lám, nyomában uszály vonul:
Hárpia, formára patkány,
ülne áldozata mellett a padkán,
csókot árul a lemur.*

*Hipokrátesz omladéka jár itt,
viszi felhők tengere,
zsoltárének-létrákat Holdig
szegény élőknek nem állít
Kerubok víg szelleme.*

*Jön s megy, ami elveszett rég:
seb, jaj, göncök és Göncölök.
de a szélben jószellem lebeg még,
szarvaságancson Kereszt ég
a kökénybokrok fölött.*

KOVÁCS SÁNDOR

HÁNYATOTT SORSÚ MAGYAR EMLÉKEK A FEHÉR-TISZA VÖLGYÉBEN

Rahó városközpontjától pár kilométerrel északabbra, Tiszaköznnél (*Usztyi-Reki*) átkelve a Tisza-hídon nap mint nap megfigyelhetjük a szőke Tisza legendás születését. Itt, a Fekete-havast (*Csornohora-hegységet*) két oldalról átkarolva egyesül a Fekete- és a Fehér-Tisza. A két folyóág nem véletlenül kapta a nevét. Ha az esőzések vagy az áradás miatt nem zavaros a vizük, szemet gyönyörködtesítő látvány a fehér és a fekete árnyalatú vizek testvéri ölekezése. A két különböző színű vízszalag még hosszú tízmétereken át egymással kacérkodva fodorozódik, a déli irányba tovasiető vízpántlikák káprázatos módon próbálják megőrizni önállóságukat. Majd a megszülető szőke Tisza virgonc ifjúként, harsány csobogással nyargal a bárányfelhős, kristálytisza kék égbolt alatt az irdatlan, szótlan hegységek között.

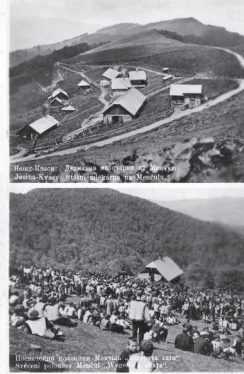
A MAGYAR GROSS-GLOCKNER ÉS A DARÁNYI-EMLÉKKŐ

A Fehér-Tisza völgyében kelet felé visz az utunk. Ez az út a kis magyar világ idején, felhasználva a korábbi hegyi utakat, egy korszerű magashegyi műút részévé vált. A magyar Gross-Glocknerként (*Ausztria legmagasabb pontjára vezető panorámaút*) emlegetett, Rahó–Hóvár(*Hoverla*)–Tiszaborkút háromszöget alkotó, fantasztikus szépségű környezetben épült, 90 km-es hegyi panorámaút legmagasabb pontja elérte az 1800 m-es magasságot. Az út Tiszaköztől a Fehér-Tisza mentén haladt, majd a Hóvár(*Hoverla*)-patak völgyében érte el a Hóvár-nyerget (*Szidlovina, 1537 m*), onnan a Kőhavas (*Pietrosz, Pietrosz, 2020 m*) lábát, valamint a Borkúti Mencsulon (*Kvasziv Muncsel, 1305 m*) épült tejjgazdaságot, és az akkoriban országos híré cserkész menedékházat érintve a Kevele-patak völgyében csatlakozott a Rahó–Kőrösmező–Tatár-hágó országútba.

Tulajdonképpen a magyar kormány felújította az 1900-as évek elején, a hegyvidéki akció keretein belül a hegyi teigazdaságokhoz kiépített magas-hegyi utat. Erről annak idején a *Budapesti Hírlap* 1909. szeptember 12-i száma így tudósított:

Tiszabockút

Mencsul-üdülőttelep 1384 m

*Régi képeslapokon a mencsuli üdülőttelep és a teigazdaság.
(A szerző gyűjteménye)*

„Pirkner János miniszteri tanácsos, országos állattenyésztési főfelügyelő vezetésével birtokosokból és nagyobb uradalmak vezető gazdatisztjeiből álló társaság volt a máramarosmegyei havasokban, hogy ott a földmívelési miniszter által kezdett reformot a helyszínen tanulmányozza. (...)

E kirándulás egyuttal alkalmul szolgált arra is, hogy az e havasokon kiépített s 20 kilométernél hosszabb úthálózat kiépítését jelző emléktáblát, a mely röviden jelzi, hogy az ut 1909-ben Darányi Ignác minisztersége idején épült, s a melynek alapot egy szikla-lap szolgáltatott, Pirkner János a társaság jelenlétében, beszéd kíséretében leleplezze s az utat létesítő állami erdészeti tisztikar gondozásába ajánlja.”

Ez a szép emlékjel még ma is megtalálható. A Nagy Szecsőlyről (Sesul, 1727 m) a Kőhavas irányába kb. 2-3 km-re a nyeregben, az út jobb oldalán áll az a szikla, melynek oldalát emléktáblává alakították. Rajta szép, kalligrafikus írással ez a szöveg olvasható:

***A havas a mezőgazdaság költészete.
Ez az út épült Darányi Ignác
földmívelésügyi miniszter rendeletére
1909. évben.***

A Darányi Ignác emlékére készült felirat a szikla oldalán.
(Bíró András felvétele)

A Magyar Turista Élet 1941. március 30-i számából kiderül, hogy az út még három évtized múltán is jó minőségű volt:

„A Preluka majortól pompás kocsit kapcsolódik abba a kocsitba, amely a Kevele völgyön át jön fel a Mencsul alatti állami teigazdasághoz. Árnyas erdőn halad szeliden emelkedve, míg az erdő kitisztul és egyszerre bontakozik ki a mencsuli állami teigazdaság épületsorozatja. Legmagasabban egy emeletes turisztaszálló áll. (...) A mencsuli teigazdaságtól megy tovább a Kevelevölgyből feljövő autót a Szesul és Pietrosz közötti nyeregbe, ahol emléktábla hirdeti, hogy az út 1909-ben épült, Darányi Ignác földművelésügyi miniszter rendeletére. Az utat a háború alatt a hadvezetőség kijavíttatta és ma könnyű autóval jól járható.”

Nos, ennek ellenére a magyar állam az utat az 1940-es években felújította. Sajnos a korábban említett, magyar állami pénzen épült magashegyi utakhoz hasonlóan ez is a szovjetrendszer hanyagságának vált áldozatává. Az általunk az ezredforduló után bejárt útvonal ma már csak romjaiban emlékeztet egykoron volt minőségére.

Mindemellett 1943-ban a Fehér-Tisza völgyében megkezdődött egy keskeny nyomtávú vasút építése. A fehér Tiszaágba torkolló patakok völgyében korábban a fakitermelési céllal megépült kisvasutakat kapcsolta össze. A 16 km-es vonal Tizsaköztől a Hóvár-patak torkolatáig vezetett. Még a szovjet korszakban is jól működött, személyforgalmat is lebonyolított. Ám az 1970-es árvízkor nagyon megrongálódott és a hatóságok felszámolták. Úgy vélték, nincs rá szükség, a közúti fuvarozás jóval előnyösebb. A hatalmas rönkszállítók aztán megadták a kegyelemdőfést a szépen kiépített közútnak. Karbantartásukkal ugyanis nem törődtek.

A TUTAJOZÁS

Az erdő ősidők óta az embereket nem csupán építőanyaggal látta el, hanem vadjaival, gombáival, bogyóival etette, tűzifájával melegítette, és még a hódító ellenség elől is elrejtette. Ezért az itt élők megtanulták tisztelni a megélhetésük alapelemévé vált erdőt. Az erdészet szakértelmet, gondoskodást igényel. A fa kitermelése, elszállítása pedig még ma is a legnehezebb munkának számít. Évszázadokkal ezelőtt a legkézenfekvőbb megoldásként kínálkozott a fa úsztatása – a tutajozás. Mivel a tutajozáshoz bőséges vízmennyiségre van szükség, a sekély, hegyi patakokon ez csakis a víz felhalmozásával valósítható meg. Természetes formában ennyi víz csupán a tavaszi olvadáskor, mintegy 3–4 hétig, vagy árvizek idején biztosított. Az állandó faúsztatás vízduzzasztás nélkül tehát lehetetlen, ezért a megfelelő völgyszűkeleteknél gátakat (*klausura*) építettek, és a patakok vizét az így kialakított víztárolókban gyűjtötték össze. A faúsztatás céljaira a máramarosi folyóvölgyekben a 20. század elejéig 24 vízzárda, 2 duzzasztó, 7 bukógát, 7 zár- és eresztőgát, valamint a gázlók kialakulásának megakadályozására 7 uszagereb épült. Ezek a vízfogók a faúsztatási szerepük mellett az árvizek megelőzését szolgáló vízszabályozás funkcióit is betöltötték. A gátházak mellett általában turistaszállás is épült.

Amikor a tutajok összeállítása befejeződött, a gátak zsilipeit a gáthörök felnyitották, és a lezúduló víz magával ragadta az ötpercenként elindított tutajokat. A tutajok helyes irányba terelését a meder padozatos kiépítésével – a surrantókkal érték el. Sok esetben az adott vízgyűjtőben a vízmennyiség kevés volt ahhoz, hogy a tutajokat az Alföldre levigye. Ezért a szomszédos patakvölgyekben szintén épültek gátak, és a már lankadó vízenenergia ezekből a tárolókból merített új erőt. A gáthörök precíz együttműködése nélkül

*Vízfogó gát a Hóvár-patakon. (Régi képeslap a szerző gyűjteményéből.)
Félfeszes tutajtalp. (Adolf-Szederjei Ágnes gyűjteménye.)*

azonban ez elképzelhetetlen lett volna. A víz általában két nap alatt pótlódott újra. Hetenként kétszer, szerdán és szombaton szigorú menetrend szerint volt zsilipnyitás.

A faúsztatásra használt tutajok legkisebb láncszeme a talp, vagy ahogyan a ruszinok nevezték – a darab volt. Alapjában véve fenyőfából ácsolták, vagy a tölgyfa kivételével más lombos fafajtából. A tölgyeket csak a fenyőfákkal vegyesen lehet úsztatni. A szálfákat vékonyabb végükkel egymás mellé fektetve facsapolással rögzített összekötő keresztgerendával – úgy nevezett feszes kötéssel – kapcsolták egybe. Ez volt a trapéz alakú talp eleje. A keresztgerendára erősítették a kormánylapátokat, vagy itt helyezkedtek el az irányítást póznákkal végző tutajosok. A máramarosi folyóvölgyekben leggyakrabban félfeszes kötésű talpakat ácsoltak, azaz a keskenyebb végüknél feszes kötést, a hátsó végüknél mozgó kötésként tűzőn pirított mogyoró- vagy fenyőgallyakból sodort gúzsköteleket használtak. A mozgó kötés a talp hátsó részén a rönkök egymásra torlódásával megkönnyítette a tutaj manőverezését a klausurán, a hidak alatt történő áthaladásakor vagy egyéb szűkületekben. A félfeszes kötésű talpak gúzskötelekkel való összekapcsolásából alakult ki a bokor. Az egy bokorba köthető talpak száma és maximális hossza a fa méreteitől, a meder szélességétől, valamint a víz mélységétől is függött. A nagyobb tutajokon már több kormánylapát, vezértalp, fékezőtalp és firtalp is volt. A tutajbokrokat Nagybocksón, illetve Bustyaházán alakították át feszes kötésűekké, néha 5-6-7, sőt 8-at is egymás utáni kötésekbe egyesítettek. A tutajokon Tokajba, Szolnokra, Szegedre fát, zsindelyt, deszkát, sőt is szállítottak. A legnehezebb munka a sókockák szállítása volt.

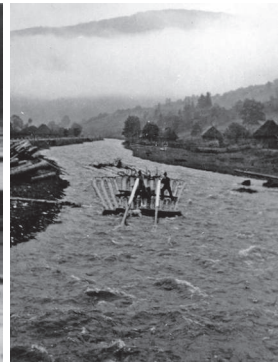
Rahó kőnyéke

Kuáseny-duzzasztó

Régi képeslap a szerző gyűjteményéből. A jobb oldali archív felvételen jól kivető a klausura surrantója. (Adollf-Szederjei Ágnes gyűjteménye)

A tutajosok élete sajátos világ volt. A máramarosi tutajok legtávolabbi úticélja Szeged volt. Az út kb. egy hónapig tartott. Nap mint nap a tutajon éltek, ahol földdel felszórt tűzhelyet alakítottak ki, elemőzsiás tarisznájukat az átnedvesedés elkerülése végett a tutajon felállított póznára akasztották. Virradattól sötétedésig figyelték a vizet, a tutaj viselkedését, követték a szeszélyes folyó kanyarulatait, és csak éjszakára kötöttek ki, mindig egy jól ismert szálláshelyen. Minden tapasztalatuk és körütekintő kormányzásuk ellenére előfordult, hogy vízimalomnak vagy egy híd pillérének ütköztek. Ilyenkor nemcsak a rakomány elvesztése okozott fejfájást, hanem a vízi molnárok és egyéb örök szidalmak elöl is menekülni kényszerültek, ezért a

A bal oldali archív felvételen egy tutaj halad át a klausura surrantóján. A jobb oldalin két talpból álló tutajbokor. (Adollf-Szederjei Ágnes gyűjteménye)

szállítmány vízből való kihalászása szóba sem jöhetett. Az ütközések okozta kárt a fuvaroztató jóvá írta, ezért gyakran előfordult, hogy a tutajosok néha maguk dobtak ki egy-egy sókockát egy jól megjegyezhető helyen. A rakománnyal és a tutajjal való elszámolás után, hazafelé gyalogolva a kidobott sókockákat megkeresték, és a Tisza-parti magyar lakosoknak a kereskedelmi árnál olcsóbban adták el. Az ilyen alkalmak nemcsak az üzlet céljait szolgálták, hanem a ruszinok és a magyarok közötti kapcsolatteremtés nagyon fontos láncszemei voltak. A tutajosok a távoli vidékekről híreket, meséket, regéket hoztak, és a helyiektől újabbakat merítve vitték azokat tovább. Így valósult meg a korabeli hírcsere. A tutajosok és a helyiek ismeretségéből nem egyszer barátságok, szerelmek, sőt házasságok is köttettek.

Valaha a fáuszatást a Fehér-Tisza völgyében szinte minden mellékágon vízfogók segítették: a Bogdány völgyében (neve Lolin), a Hóvár völgyében, a Tarkás (*Balzatul*, *Balcatul*) völgyében, az Asztag (*Sztohovec*) völgyében (neve Hűvös), a Vaszkul völgyében, a Sós-kás (*Scsaul*) völgyében, a Borvíz (*Kvasznij*) völgyében (neve Kvaszna).

A tutajozás alkonyán, a múlt század '50-es éveinek végén a fa szállításának perspektíváját a közúti fuvarozásban látták. A létesítményeket a sorsukra hagyták. Az időjárás, az árvizek pedig lassan lerombolták azokat. Ennek tudható be, hogy sajnos ma már a víztárolóknak, vízfogóknak, gátaknak csupán a nyomait láthatjuk.

A VÍZHASZNOSÍTÁS MÁS FORMÁI

Talán kevesen tudják, hogy a vízenergia-hasznosítás és a vízgazdálkodás fejlesztése érdekében a világon először Magyarországon mérték fel az ország vízerőkészletét. Az 1897–1904 közötti felmérést Viczián Ede vezette. A máramarosi folyók és a domborzati-éghajlati viszonyok felmérését, majd később a lehetséges vízerőművek megtervezését Jankó-Brezovay Miklós vízügyi szakember végezte el. Tanulmányát 1918-ban benyújtotta a vízügyi műszaki szolgálat főnökének, Kvassay Jenőnek. A tanulmányban Jankó-Brezovay a máramaros-ugocsai térségben 77 vízerőműtelep (ezek közül 49 a mai Kárpátalja területén) tervét készítette el, amelyek évente összesen 1,3 milliárd kWh elektromos áramot termeltek volna. A tervezett erőművekhez tartozó víztárolók összkapacitása meghaladta a 300 millió m³-t. Ezek a tárolók a pusztító áradások kialakulását vitathatatlanul jelentős mértékben meggátolták volna és segítették volna az alföldön az öntözést. A

225 millió pengő összköltségvetésű tervezet alapján 1 kWh villamos energia előállítására kb. 20 fillérbe került. A szakdolgozat az ország feldarabolása után elveszett. Kárpátalja visszacsatolása után, 1939-ben a szerző eredeti jegyzetei alapján munkáját a *Vízügyi Közlemények* 1939/3–4. számában újra publikálta.

Valamennyi ide vonatkozó tervet terjedelmi okok miatt nem tudunk ismertetni, de azért egyiket-másikat, annak ellenére, hogy nem a Fehér-Tisza völgyében van, mindenképpen közre kell adnunk.

Dombó és Tarackraszna térségében a békebeli magyar vízügyi tervek szerint a mai Kárpátalja legnagyobb vízerőműve épült volna fel. A Tarac folyón és a Kraszna-patakon egy-egy 1300 m-es, föld alatti alagúttal összekötött tároló volt tervezve, melyek befogadó képessége összesen elérte a 140 millió m³-t. A felduzzasztott víz a Kraszna-patak gátjától egy 10,7 km-es üzemvízalagúton jutott volna a Dombónál megépített turbinaházba. A vízerőmű évi 142 millió kWh villamos energia termelése mellett a víztároló mintegy 250 000 katasztrális hold mezőgazdasági terület öntözését is ellátta volna.

A megvalósításra Trianon miatt nem kerülhetett sor. Persze, ezek csodálatosan szép tervek, de a magyar kormány úgysem valósította volna meg ezeket – szinte hallani lehet a rosszmájú megjegyzéseket. Azonban ez tévedés, az anyaországhoz történt visszatérés után a magyar kormány azonnal hozzálátott a tervek egy részének megvalósításához. Az MTI már 1939. szeptember 9-én tudósított magas rangú politikusok és szakemberek helyszíni szemléről, de egyben a terveket is ismertette: *„A duzzasztómű Királymezőtől Tarackrasznaig terjed és 13 kilométer hosszú lesz. A vízgyűjtőmedence előzetes számítások szerint évenként két ízben telik meg, még pedig tavasszal és ősszel. A folyó medre mellett jobbról haladó országutat és a baloldalon haladó kisvasutat teljesen át kell építeni. Ezzel kapcsolatban érdekes tervek készülnek a jövőben. A 70 méter magas gáton az országuti közlekedést és a vasuti forgalmat esetleg emelő utján bonyolítják le, amelyet a vízmű energiájával emelnek fel a magasba. A 20-30 millió pengős költségből 15 millió pengőt munkadíjakra fordítanak. A munka négy évre terjed, amely idő alatt legalább ezer munkást lehet itt foglalkoztatni.”*

1940. június 7-én a távirati iroda már a munkálatokról számolt be: *„Azok a hatalmas terjedelmű munkák, amelyek egyfelől a Kárpátalja vízi erőinek értékesítése, másfelől az Alföld öntöző gazdálkodásának lehetővé tételére még a múlt esztendőben megindultak, a téli és koratavaszi szüneteltetés után ismét teljes erővel megindultak. A Tarackraszna és Királymező között épülő 70 méter magas óriási-duzzasztó építése gyors ütemben halad előre. Ugyancsak serényen dolgoznak a Talabor völgyében Vulsána mellett; továbbá a*

Nagyág völgyében épülő kisebb méretű völgyzáró gátak előkészítésén is. A tervszerűen folyó munkálatok több esztendőre biztosítanak jelentős kereseti lehetőséget a környék szegénysorsu lakosságának.”

Tehát a Tarac folyón Európa egyik legnagyobb duzzasztójának az építése folyt. A létesítménynek hármas szerepet szántak: vize öntözési, energiatermelési célú felhasználása mellett a Tisza hajózhatóságát is biztosította volna. 1939 augusztusában erről a korabeli filmhíradó is beszámolt.

Az MTI második tudósításában szó esett egy másik beruházás megkezdéséről is. Mégpedig a Talabor és a Nagyág folyókon építendő víztárolóról és erőműről.

Alsóbisztra és Égermező között, azon a helyen, ahol a Talabor és a Nagyág folyók medre a legközelebb van egymáshoz, a két folyó völgyét csak a Bovcár-hegy választja el. Ennek a vízerőműnek a tervét annak idején szintén Jankó-Brezovay dolgozta ki. A *Pesti Hírlap* 1911. szeptember 22-i számában ismertette is az erőmű lényegét: „A Nagyággal majdnem párhuzamosan haladó Talabor folyó mindenütt jóval magasabban van a tenger színe fölött, mint a Nagyág. Van egy pontja a Talabornak, amely 175 méterrel van magasabban, mint a vele szemközt levő Nagyág megfelelő pontja. Ez a pont a talaborvölgyi törvényhatósági ut 42 km. szakaszánál a régi Bócára telepnél van, amelyet most Rákóczi-szállásnak neveznek. Itt tehát ha ca 2–3 km-es alagutat fúrnak, akkor átfolyó csatorna létesül, melynek 140 méter esése lesz a föld színéig. Ezen körülményeket egybevetve, Papp Simon és Jankó Miklós főmérnök előmunkálati engedélyért folyamodtak, hogy ott nagyarányú vízművet létesítsenek. Az eddig kidolgozott tervek szerint 18.000 lóerő lenne a vízmű útján nyerhető s a tervezők az építési költségeket 8–9 millió koronára teszik. Az engedélyezési eljárást már megtartották.”

Sajnos ennek a tervnek a megvalósítását is a trianoni békediktátum akadályozta meg. Az 1920-as években a magyar terveket a cseh vízügyi szakemberek átvették. A cseh hatóságok azonban nem látták a leendő vízerőmű felhasználásának lehetőségeit, nem volt felvásárlója ennyi villamos energiának, ezért azt mindenáron el akarták odázni. 1926-ban új tervdokumentáció készült, mely a gátat a folyás irányában 1,1 km-rel lejjebbre tette. De a cseh időben sem a régi, sem az új tervek nem valósultak meg.

Kárpátalja anyaországához történt visszatérése után, 1939 nyarán – amint azt fentebb említettük – megkezdődtek ennek a víztárolónak az előkészítő munkálatai. A Talabor–Nagyág tároló és erőmű kivitelezési munkatervét Jankó-Brezovay tervezete alapján Salamin Pál és dr. Kovács György mérnökök

közösen dolgozták ki. Erről a *Népújság* 1944. január 19-i számában olvashatunk: „Az 1943. év folyamán elvégezték a kiépítéshez szükséges előmunkálatokat és kidolgozták a mű általános elrendezését. Az előmunkálatok kiterjedtek a vízierőtelep tervezéséhez nélkülözhetetlen geodéziai, talajtani és hydrológiai adatok feltárására és feldolgozására. A geodéziai felvételek igazolták, hogy a talabori vízerő hasznosításának alapgondolata helyes volt.” Az előkészítő munkálatok után az építkezés 1944 tavaszán vette volna kezdetét és két-három év alatt fejezték volna be. Azonban az ország német megszállása és a háborús események alakulása miatt a beruházás kivitelezésére nem kerülhetett sor.

1949-ben, nagyrészt a magyar tervek alapján, a szovjethatalom megkezdte a víztároló és vízerőmű építését. A szovjet propaganda cinizmusának csúcsát jelentette a pártvezetők megnyilatkozása az építkezéssel kapcsolatosan: „a barátság igazi létesítménye volt, hiszen tizenöt nemzetiség munkásai építették”. A valóságban a kivезényelt szakemberek irányítása mellett szerencsétlen sorsú hadifoglyokkal építették. Égermező és külterületeinek kitelepítése után, a Talabor folyó völgyét, az Éger (*Vulsanka*)-patak torkolatától kissé lejjebb, a legszűkebb részen mintegy 100 m széles és 50 m magas betongáttal zárták el. Úgy tudjuk, a gát üreges belseje közlekedésre alkalmas, akár egy dzsip is kényelmesen elfér benne. 1954-ben így jött létre a 4 km hosszú, maximálisan 1 km szélességű, 10 m átlagmélységű, kb. 25 millió m³ víz befogadására szolgáló víztároló.

Időközben a Bovcár-hegyben két oldalról a hadifoglyok 3 m átmérőjű, 3635 m hosszú alagutat vájtak. A két csapat által vájt alagút mindössze 11 cm eltéréssel találkozott. A víztárolóban egy betonozott akna épült, melyen át a víz az alagútba jut, s onnan 2 m átmérőjű csövön át áramlik a Nagygagy völgyébe, a turbinaházba. A vizet egyenesen a föld alá vezették, ugyanis alulról fölfelé törve hozza működésbe a 3 db 9 megawattos turbinát. A Talabor-Nagyagy Vízerőművet (*Tereblja-Ricka HESZ*) 1956-ban helyezték üzembe. Évente 130 millió kWh villamosenergiát termel. Egyébként a termelt áramot nem a környék energiaszükségleteinek ellátására hasznosították, hanem azt más katonai objektumokba juttatták el. A stratégiai rendeltetésű erőmű titkos katonai objektum volt, látogatásáról szó sem lehetett. Álcázása – a turbinák föld alatti elhelyezése – szinte tökéletesre sikerült, mivel a közúton állva sem tapasztalunk semmilyen zajt. A rendszerváltás után egy ideig lehetővé vált a vízerőmű turbinaházának látogatása vezetéssel. Jelen sorok írójának 2004-ben sikerült bejárni a létesítményt és meghallgatni a helyi vezető ismertetőjét.

A Talaboron megépült duzzasztógát kevés víz idején és tavasszal, amikor a bőséges víz túlcsondul a gáton. (A szerző felvételei)

A víztárolóból az alagúton át a hegyoldalban megépített csövön érkezik a víz a Nagyházba. A turbinaház. A három turbina felső, áramfejlesztő része. (A szerző felvételei)

A kitérő után kanyarodjunk vissza a Fehér-Tisza völgyébe. A Trianon előtti Jankó-Brezovay-féle tervezetben itt is jó néhány vízügyi létesítmény szerepelt. A Hóvár-patak torkolata után, a Fehér-Tiszán egy 10 millió m³ befogadóképességű víztároló szerepelt. A vizet innen istolyban (*alagútszerű üreg*) a Luhi és Tiszabogdány között megépített turbinaházhoz vezették volna. Az erőmű évi 19,6 millió kWh villamos energia termelésére volt tervezve. A Bogdány-patakon egy másik, 3 millió m³-es víztárolóhoz évi 9 millió kWh villamos energiát előállító vízerőművet szándékoztak építeni. A harmadik vízerőmű a Fehér-Tiszán, az 501-es magassági pontnál kihasználta volna a két tárolóban felduzzasztott víz még meglévő potenciális energiáját. Ezek a turbinák évi 10,3 millió kWh termelésre voltak méretezve.

HŐSÖK EMLÉKMŰVE ÉS ORSZÁGZÁSZLÓ TISZABOGDÁNYBAN

A Fehér-Tisza-völgy legjelentősebb települése Tiszabogdány. Itt a folyó három patakot is felvesz: balról a Sós-kás-hegyről (1759 m) eredő 8 km-es Sós-kás-patakot, majd jobbról a Rohonyeszka és Hermanyeszka összefolyásából kialakuló, 10 km hosszú Bogdány-patakot, illetve újból bal kéz felől a Iván-havasról (*Pip Ivan*, 1937 m) 17 km-en át kanyargó Borvíz-patakot. A település neve szláv eredetű, megegyezik a Bogdan személynévvel, amely fordításban (*bog dan*) Isten által adatottra vezethető vissza. Tiszabogdány nem is olyan ré-

gen még városi típusú település volt. Ma a Rahói járás hat települését egyesítő kistérségének a központja, lakossága 3277 fő, ebből 104 fő magyar nemzetiségű.

Az anyaországhoz történt visszatérés után, 1941. július 27-én a községben felavatták a Hősök Emlékművét és Országzászlót. Az ünnepségről a *Kárpáti Hiradó* 1941. július 31-i számában részletesen beszámolt:

„Tiszabogdányban országzászlót avattak, amely egyben a tiszabogdányi hősök emlékműve is. A hazafias érzés ébrentartását és a hősök iránti kegyelet ápolását szolgáló alkotás monumentális, szép mű, amelyet a honvédség ajándékozott a községnek.

A lélekemelő, szép ünnepségen résztvett a község apraja-nagyja s képviseltették magukat a katonai és közigazgatási hatóságok is. Lélekben ott volt a tiszabogdányiak ünnepségén a testvérváros: Pécs városa is, amely koszorút küldött az emlékműre.

Az országzászló és hősi emlékmű fölavatásának ünnepségét a görögkatolikus és a görögkeleti templomban tartott szentmisék vezették be. Egressy János és Paskuj Sándor lelkészek szentbeszédükben a hazafias érzés és a kegyelet erényét méltatták. A templomokból vonult a közönség az ünnepség színhelyére, az országzászló elé. A megjelent előkelőségek soraiban ott volt dr. Dudinszky Béla máramarosi közigazgatási kirendeltségi vezető, aki Kozma Miklóst, Kárpátalja kormányzói biztosát képviselte, dr. Gorzó Ernő járási főszolgabíró, a katonai parancsnokság részéről Ribárszky János repülőhadnagy, a katonai alakulatok és parancsnokságok képviselői, a rahói tűzharcosok küldöttsége, azután a különböző hivatalok és hatóságok vezetői.

Egressy János görögkatolikus lelkész szentelte föl az emlékművet s magyar és ruszin nyelven mondott hazafias szép beszédet. Szavalat, majd a VI. közérdekű munkászászlóalj itt állomásozó negyedik századának ének-kara által előadott énekszám, ismét szavalat, azután pedig az emlékmű megkoszorúzása következett. Kozma Miklós kormányzói biztos koszorúja került elsőnek az emlékmű talapzatára. A katonai alakulatok koszorúit után Tiszabogdány község koszorúját Sorbán Demeter, Pécs városát Tóth Dániel, Pécs polgármestere által küldött koszorút pedig Ilkovicz László helyezte el az emlékművön. A koszorúk egész sora következett még, majd Harsányi Dániel hadnagy adta át szép beszéddel az emlékművet, amelyre a magyar és a ruszin himnusz szárnyaló, imádságos hangjai mellett küszött föl a háromszínű lobogó. Az emlékművet örök megőrzésre a község nevében Jurkucz Miklós községi főjegyző vette át. Dr. Gorzó Ernő járási főszolgabíró beszéde után díszmenet következett, majd az ünnepséget társasebéd zárta be.”

A tiszabogdányi Hősök Emlékműve és Országzászló az avatáskor. (Tolnai Világlapja, 1941. augusztus 27.)

A kombinált, hármashalmot képező, terméskőből formált emlékmű középső, kb. 4 méter magas eleme több mint egy méterrel emelkedett a két oldalsó tömb fölé. A középső halom homlokzati oldalára emléktábla került, aminek a szövegét sajnos nem ismerjük. Tetejét turulmadár ékesítette. Az Országzászló tartórúdja a középső részből tört az ég felé.

Ezt az emlékművet is a szovjetrendszer sodorta el.

Tiszabogdányban volt az Árpád-vonal Fehér-Tisza völgyét védő erőd-századának a parancsnoksága. A védelmi vonalról tanúskodnak a völgy mindkét oldalán található betonbunkerek, a folyóban és partjain található harcokcsiakasztó betongúlák, de a Fehér-Tisza jobb partján, a házak mögött megtaláljuk a parancsnoki betonbunker maradványait is.

A FEHÉR-TISZA FORRÁSTÁBLÁJA

A két ágból eredő Tisza egyik ágát, a Fehér-Tiszát hosszú-hosszú időn át mostohán kezelték, kevesebbet foglalkoztak vele, leírásokban csak áttételesen említették. Egy érdekes adalék.

Az 1547-es határjárás után a még majdnem lakatlan vidék birtoklása körül Alsóróna és Felsőróna között vita alakult ki. A bírósági perben tanúk meghallgatásával döntötték el, hogy melyik a Fehér- és melyik a Fekete-Tisza.

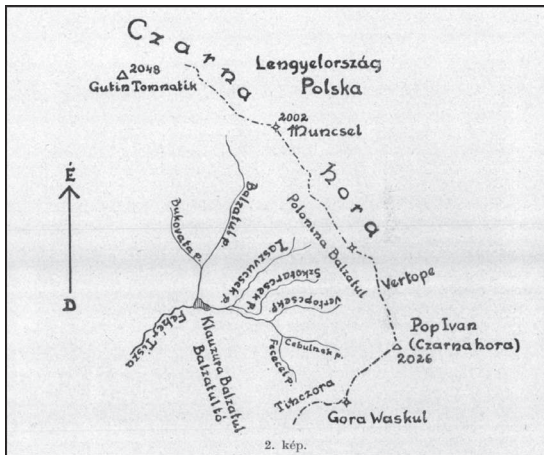
Bár mára a helyzet sokat változott, a fehér folyóág „hátrányos helyzete” azonban még mindig érezhető. Nos, a Fehér-Tisza forrására pedig ez hatványozottan igaz. Meghatározására több feltételezés is született.

A *Természettudományi Közlöny* 1905. január 10-én megjelent 425. füzetében még egyértelműen fogalmazott: „*A Fehér-Tisza meg a találkozáspontjától eleintén keletnek, majd délnek követhető; ez is több ágra oszlik és a legtávolabbi forrása a határhoz közel az 1655 m magas Sztoch (Asztag – KS) hegy közelében van.*” Később azonban, mondhatni, teljes káosz ütötte fel a fejét e téren. Ugyanez a szakfolyóirat 1939. szeptemberi (71.) száma megjegyzi: „*Elszomorító, hogy mai napig is milyen kevés és milyen zavaros a földrajzi irodalom a Fehér Tisza forrása ismeretét illetőleg.*” Egyik lábjegyzetében így fogalmazott: „*Idézem ennek bizonyítására : Gáspár, Föld és Népe V. : Stohi havasból ered öt csermelyből szedődik össze ; SIEGMETH K. (Kárpát Egyes. évk. VIII. 1881: 106. old.) „A Fehér-Tisza mentén jókarban tartott út vizz Bogdányon keresztül Luhiba a Balzatul- és Hoverla-gáthoz. A Fehér-Tisza a Balzatul- és Stohowecz-patak egyesüléséből támad s ezek forrásvidéke a Cserna Hora (2026 m)”; HUNFALVY J. (A magyar birod. természeti viszonyai leírása, Pest, III. 1865: 300. old.) „Legdélkeletibb forráscsermelye a Tiszora, a Stog hegy alatt valami 4000 lábnyi magasságban ered.”*

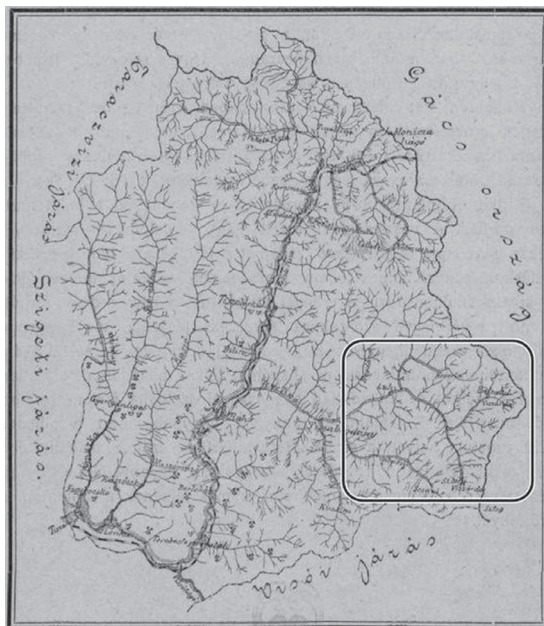
Vagyis az Asztag alatti eredetet nem mindenki fogadta el. A *Természettudományi Közlöny* 1939/71. számában egyébként térképes vázlattal igyekezett alátámasztani, hogy: „*A Fehér-Tisza (Bila Tisa) forrása nem a Czornahorai Stoh alatt van, hanem a Pop Ivan (= Czorna hora 2026 m) és Vertope – Muncsel + -ről szedődik össze.*”

Tehát a lap szerint, a Fehér-Tisza a Fekete-havas (Csornahorai Pop Ivan) oldalában ered.

Máramaros vármegye Tiszavölgyi járásának egyik vázlatos térképe azonban szembeötlően igazolja az általánosan elfogadott módszer – a levélerezet – szerinti legtávolabbi állandó forrást.

*A Természettudományi Közlöny, 1939. szeptemberi számában közölt
vázlaton az Asztag (Sztog, Sztih) felől jövő patakokat fel sem tüntették.*

*A Fehér-Tisza forrásvidéke a Tiszavölgyi járás vázlattérképén.
(Várady Gábor: Máramarosi emlékkönyv, M. Sziget, 1901.)*

A térképvázat egyértelműsíti a Fehér-Tisza forrását az Asztag (*Sztog, Sztih*)-hegy 1651 m-es tömbjének oldalában. A Máramarosi havasok 2000 m-es hegyvonulatától délre a hegyek megszelídülve 1700 m alá kúsznak. Ezek meghatározó tömbje, az Asztag a trianoni határok megrajzolásánál fontos szerepet játszott. Az ezeréves országhatáron, valamint Máramaros vármegye Visói és Tiszavölgyi járásainak határán magasodó Asztag-hegy három ország határhegyévé vált. A csehszlovák–lengyel–román hármashatár 1939-ben, Kárpátalja anyaországhoz történt visszatérése után, egy rövid időre magyar–lengyel–román, majd magyar–szovjet–román hármashatárrá módosult. A második világháború után szovjet–román határhegyggyé vált, ma pedig ukrán–román határt képez.

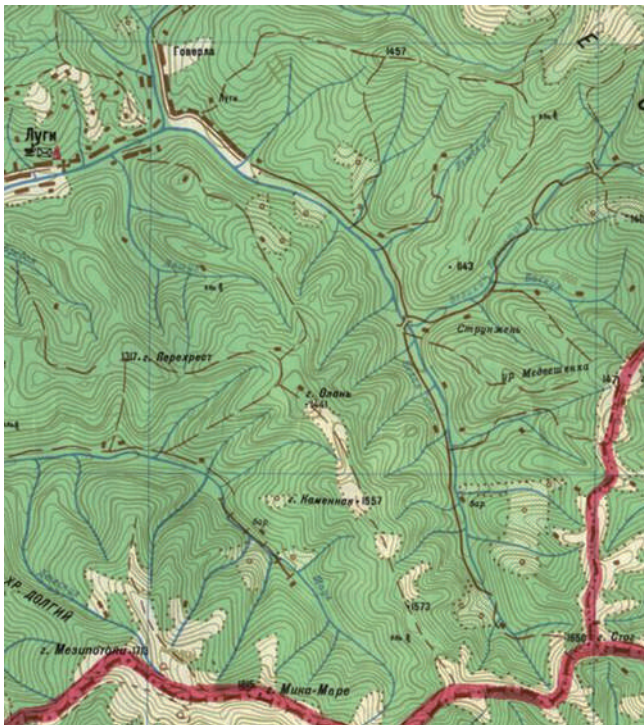

Az egykori hármashatár magyar címertáblája egy magánygyűjteményben. (A szerző felvétele) Az Országzászló talapzatának maradványai a Bölény-havason. (Popovics Péter felvétele)

A kis magyar világ idején az ezeréves határhegy egyik csúcsán, a Bölény-havason (*Turkul, 1933 m*), a magyar laktanya mellett országzászlót emeltek. Talapzatának maradványai még ma is megtalálhatók.

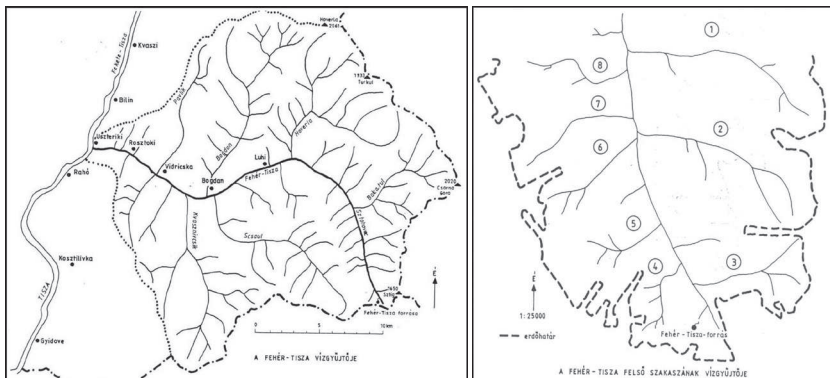
A legelterjedtebb nézet szerint a Fehér-Tisza a Balzatul(*Balcatul*)- és az Asztag(*Stohovec*)-patakok összefolyásából alakul ki. Ez nagyon sokáig tartotta magát, az 1863-as kataszteri térképen is a Fehér-Tisza név csak az Asztag és a Balzatul összefolyásától szerepel. Tulajdonképpen nagyon sok forrás, adatbázis ma is így tartja. Ezért aztán a hosszát gyakran 26 km-re teszik, vagyis az Asztag és a Balzatul összefolyásától számítják. A Fehér-forrást a szovjet korszakban

egyes feltételezések a Hóvár oldalába helyezték. Elképzelésüket a legmagasabb hegy elméletével indokolták. Igaz, a mellékelt szovjet térképen szépen kivehető a levélerezet, és az is, hogy a Белая Тиса felirat az Asztag és a Balzatul összefolyása előtt egyértelműsíti a Fehér-ág Asztag-hegy alatti eredetét.

1:100 000-es léptékű szovjet térkép (1977)

A Fehér-Tisza forrását azonban nagyon sokáig senki sem rögzítette, nem jelölte meg és így nem is vonult be a köztudatba. Aztán dr. Tóth Imre, a szegedi Geo-Environ Környezetvédelmi Egyesület elnökének, nyugalmazott egyetemi adjunktusnak a szorgalmazására és vezetésével vállalkozó szellemű kutatók – Gruber László, Kanizsay Zsolt és Novák Kovács Zsolt Szegeden végzett földrajztanárok, valamint Buday Tamás geográfusjelölt – felvállalták ezt a nem könnyű, de egyben felelősségteljes feladatot. Munkájukat nehezítette, hogy a megannyi pataknak, csermelynek, mellékágnak a helyiek külön nevet adtak.

A Geo-Environ által szerkesztett vázlatterképek. A jobb oldali sémán jelölt patakok: 1 – Koszivcsek, 2 – Fluerás, 3 – Roszcsolij, 4 – Kanuszjanka, 5 – Korbul, 6 – Cserepik, 7 – Kis-Pereszlip, 8 – Nagy-Pereszlip.

(Dr. Tóth Imre közreadásában)

1999. augusztus 4-én az Asztag nyugati oldalában, az erdősáv felső határán a számtalan forrás közül felkutatták a legtávolabbi állandó forrást és megjelölték a Fehér-Tisza forrásaként. Ettől kezdve a Fehér-Tisza eredete egy sziklaüregben 1481 m magasságban az É. sz. 47°57'54,312" és a K. h. 24°31'56,658" (*saját mérés*) pontján található. Dr. Tóth Imre kezdeményezésére 2000. október 7-én a Geo-Environ táblával szentesítette a kutatás eredményét. A tábla a megtévesztésig sárgaréznek tűnt, azonban dr. Tóth Imre személyes közléséből – amit a többi értékes információval együtt ezúton is megköszönünk neki – tudjuk, hogy valójában egy rézutanázatú műanyagból készült.

A táblán a következő felirat állt:

*Тут бере початок
р. Біла Тиса
Карпатський біосферний
заповідник
Гео-Енвірон (м. Сегед)
Itt ered
a
Fehér-Tisza
Kárpáti Bioszféra Rezervátum
Geo-Environ (Szeged)
2000.*

A Fehér-Tisza megjelölt forrása és a rézre megtévesztésig hasonlító, két-nyelvű műanyagtábla 2004-ben. (A szerző felvételei)

A táblára felkerült a Kárpáti Bioszféra Rezervátum neve is, noha a rahói központú természetvédelmi szervezet kutatói nem vettek részt a munkában.

A forrás vizét egy fából készült csurgatóval emelték ki. A kis csapat megjelölte a forráshoz vezető útvonalat is.

Mindezek ellenére az ukrán közvélemény nem akarta elfogadni a Fehér-Tisza megjelölt forrását. Talán azért, mert azt nem ukrain katatók jelölték meg, vagy valamilyen más oknál fogva, nem lehet tudni. Ennek tudható be, hogy a forrás kétnyelvű táblája néhány év múlva elkallódott. A forrás elfogadtatásában fontos szerepet játszott a térségről 2001-ben megjelent, magyar kiadású turista térkép, amelynek társszerkesztője jelen sorok írója volt. A helyszínelési mérések alapján készült, háromnyelvű 50 000-es léptékű kiadvány nemcsak a bakancsosok között aratott nagy sikert, hanem a térség erdészei is alapvető munkaeszközként használták, nagyon sok erdészházban kifüggesztették. Ezenkívül a szerző által szerkesztett, nyolc kiadást megért, kétnyelvű Kárpátalja autóstérképek szintén igyekeztek tudatosítani a Fehér-Tisza eredetét. Végül az újabb ukrán helyszínelések alapján a 2008-ban megjelent ukrán térkép jelentette az igazi áttörést, ez ugyanis szintén szentesítette a szegediek által megjelölt forrást. Természetesen az ezt követően megjelent ukrán térképek átvették a Fehér-Tisza eredetének megjelölését.

2009. július 7-én Popovics Péter rahói túravezető új, kétnyelvű, fekete márványtáblát helyezett az eltűnt eredeti helyébe. A szövegéből azonban már elhagyták az elsöre méltatlanul felkerült Kárpáti Bioszféra Rezervátum nevét:

*Тут бере початок
р. Біла Тиса
Гео-Енвірон (м. Сегед)
Itt ered
a
Fehér-Tisza
Geo-Environ (Szeged)
2000.*

A Fehér-Tisza eredetének ürege, mellette a Popovics Péter által állított új tábla 2012-ben. (A szerző felvételei)

Ez hirdeti ma a Fehér-Tisza eredetét. Azóta az erdészet új, könnyebben járható túraútvonalat épített ki, és rendezték a forrás környékét is. A sziklaüreg fölé keresztet állítottak, jobb oldalán pedig esőbeállót építettek. A forrástábla fölé egy másik táblát is állítottak. A Rotary Club fekete tábláján a klub neve és jelvénye alatt ukrán és angol nyelvű felirat olvasható:

*Тиса, яка нас об'єднує
Tisa that join us*

Magyarul: *A Tisza, amely minket egyesít.*

Ma ilyen körülmények között indul újtára a kezdetben még bátortalan Fehér-Tisza. A méregzöld fenyvesek között hatalmas köveken és zuhogókon átbukó, átlagban 10 m/km esésű, egyre inkább felerősödő sodrású, helyenként 5 km/h-nál is nagyobb sebességgel rohanó, siftergő, fortyogó víz szinte magába szívja a levegőt, a finom fehères színű hordalékot pedig a felszínen

szállítja. A pezsgő-habzó víz nem véletlenül érdemelte ki a fehér elnevezést. 15 km megtétele után egyesül a Balzatullal, és innen újabb 26 kilométeren át már tekintélyes folyóként tör utat a hegyek birodalmában, jó anyaként magához öltve a medrébe bebocsátást kérő gyermek-patakokat, hogy aztán 41 kilométeres útjának végén egyesüljön fekete testvérével.

A Fekete- és a Fehér-Tisza egyesülése Tiszaköznél. (Kovács Irén felvétele)

DUPKA GYÖRGY

MAGYAR HADIFOGLYOK, INTERNÁLTAK A BALTIKUMBAN (1944–1953)

(LÁGEREK, NYUGHELYEK BEJÁRÁSA ÉS HELYSZÍNELÉSE)
TÖRTÉNELMI SZOCIOGRÁFIA

II. rész.

1. AZ NKVD-MVD HADIFOGOLYTÁBORAI LETTORSZÁGBAN

Lágerkutató programunk első állomása Lettország volt, ahol lehetőségünk nyílt a magyar GULAG–GUPVI-rabok tragikus sorsának, szenvedésük helyszínének felkutatására, ahogy ezt korábban a pécsi Német Kör szervezésében tettük.¹

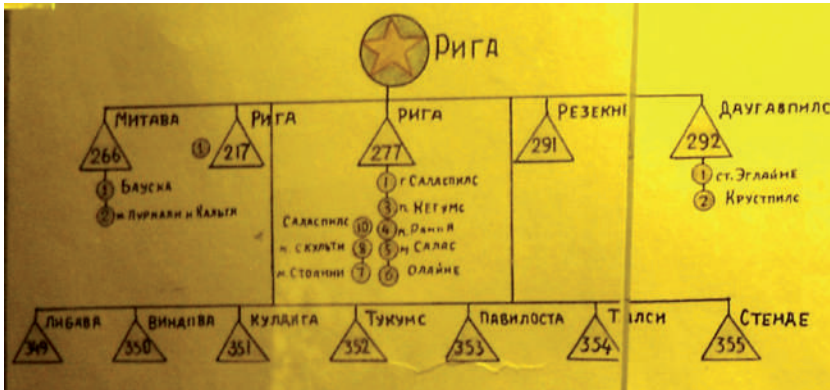

Rigai tanácskozás a lágerkutató út programjáról. Balról jobbra: Matkovits Kretz Eleonóra, Bognár Zalán, Havasi János, W. Müller Judit, Dupka György, Giber Tamás Gábor, Papp Annamária, Benkő Levente. (Fotó: Fuchs Andrea)

¹ Lásd, <https://mek.oszk.hu/22700/22721/>

A Ryanair Budapest–Riga repülőjáratával érkezünk a fővárosba és a belvárosi Rixwell Old Riga Palace Hotelben szállásolták el 8 fős kutatócsoportunkat.

A szálloda halljában **Giber Tamás Gábor**, a Lettországi Élő Magyarok „Balaton” Társaságának elnökhelyettese, egyben a Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetsége (NYEOMSZSZ) elnökségi tagja baráti szeretettel fogadta társaságunkat. Még aznap, a késő esti órákban tanácskozást tartottunk, pontosítottuk a légerek, rabtemetők helyét a városon belül és annak közelében.

Az NKVD lettországi GUPVI-táborainak sémája.

Másolat a krasznogorszki 27. tábor múzeumából

dr. Havasi János gyűjtéséből.

A levéltári anyagok és más dokumentumok alapján összeállított listánkon az NKVD 12 lettországi termelési, karbantartási GUPVI főtáborának adatai szerepeltek, ahol 1944–1948 között németek és más nációk mellett sok száz magyar hadifogoly, internált civil raboskodott:

Az NKVD-MVD Lett SZSZK-beli hadifogolytáborainak jegyzéke, ahol magyar hadifoglyok is tartózkodtak 1944–1948 között

Sz.	A tábor neve	A tábor száma
1.	Bzseznick (Jelgava)	266
2.	Riga	277
3.	Rēzekne	291

4.	Daugavpils (Dvinszk)	292
5.	Riga	317
6.	Lībagi (Liepaja)	349
7.	Vindava (Ventspils)	350
8.	Kuldīga	351
9.	Tukums	352
10.	Pāvilosta	353
11.	Talsi	354
12.	Stende (Stelpe)	355

2. SZEMLE, FŐHAJTÁS RIGA KEGYELETI HELYEIN

A lágerек színhelyének felderítésére egy előre megrendelt mikrobusszal indulunk el, hogy kitűzött céljainkat teljesítsük. Ezek közül a legfontosabbak, hogy a hozzátartozók és a magunk nevében a lettfföldi 12 táborból az elérhető kegyeleti helyeket megkoszorúzzuk, imát mondjunk az elhunytakért, adatokat gyűjtsünk, helytörténészekkel, közéleti személyiségekkel találkozunk, meglátogassuk a szovjet megszállás múzeumát, és végül lettfföldi tartózkodásunkat Magyarország Rigai Nagykövetségén szakmai találkozóval, könyvbemutatóval zárhassuk.

2.1. SALASPILS MEMORIAL PARK MÚZEUM

A Balti-tenger melléki Lettország történelmi fővárosából, a több mint félmillió lakosú Rigából kiindulva elsőként a 30 km-re fekvő *Salaspils* (Kastélysziget) várost kerestük fel, amely a vegyes erdők (fenyő, nyírfa) övezte *Daugava* folyó partján terül el.

A *Salaspils Memorial Parkot* látogattuk meg, itt a II. világháború idején, 1941 októberében a németek – a szovjet hadifoglyok, náciellenes lett patrióták, zsidók, cigányok részére – *Stalag 350/Z* néven megsemmisítő tábort létesítettek mintegy 18 hektáros területen. A koncentrációs, egyben tranzit tábor 1944 augusztusának második feléig működött, míg a szovjet hadsereg előrenyomulól egységei el nem foglalták a vidéket.

A Salaspils Memorial Park információs tablói. (Fotó: Fuchs Andrea)

Megjegyzendő, hogy ennek helyén 1967-ben – szovjet típusú – monumentális méretű lágermúzeumot építettek. Továbbá emberi tragédiákat tükröző emlékjeleket állítottak fel, szenvedéstörténeteket, korabeli dokumentumokat bemutató szabadtéri kiállítást rendeztek.

A Salaspils Memorial Park múzeuma. (Fotó: Fuchs Andrea)

Az egymással is vitatkozó történészek szerint a koncentrációs táborban mintegy 100 ezer ember, köztük 7 ezer gyermek életét oltották ki. A női áldozatok között kárpátaljai zsidó nőket, anyákat is számontartanak.

*A Salaspils Memorial Park Múzeum kiállítási anyagát bemutató tabló előtt.
(Fotó: Fuchs Andrea)*

Más vélemények szerint az említett lágerveszteségek az oroszbarát történészek feltupírozott adatai, ennél lényegesen kevesebben pusztultak el a tranzit lágerben. A színháború még nem zárult le.

A lett patrióták, a *deszovjetizációs/szovjet-oroszتانلانیسی* akciók hívei a szovjet-lett emlékmúzeum eltakarítását követelik, szerintük Lettország XX. századi történelméből erősen kilóg.

*Rabruha, Salaspils Memorial Park Múzeum.
(Fotó: Fuchs Andrea)*

2.2. A RIGA – 317/1 SZ. HADIFOGOLYTÁBOR SÍRKERTJÉBEN

A Lettországot meghódító szovjet csapatok fegyvereinek árnyékában – a német haláltábor helyén – az NKVD-MVD 1945. május 14-én keltezett 00486. sz. parancsa értelmében létrehozták a 317. sz. rigai „termelési” főtábor és altáborait.²

A krónikások feljegyzése szerint a főtábor központi parancsnoksága Rigában volt. A fővárost kettészelő *Daugava* folyó partján, az *Akmens Tilts* közúti híd és a November 11. rakpart kereszteződésénél 1945-ben itt működött az 1. sz. altábor is (GPS hosszúság: 56.9462; GPS szélesség: 24.1042).

A több mint egy évig üzemelő főláger – *Mihlevics* őrnagy parancsnoksága alatt – 1945–1946 között *Valmera*, *Prejdane*, *Cesis*, *Skulte*, *Irpava* településeken eleinte 13-19, a későbbiekben 11 termelési jellegű altáborot működtetett, ahol több mint 30 ezer német, magyar és más nemzetiségű hadifogoly fordult meg.

1945-ben 15 305 és 1946-ban 13 768 rabot őriztek. Ők *Rigában*, valamint *Skulte*, *Ogre*, *Valmera* és más településeken a háború okozta károk elhárításában, romeltakarításában, a megsérült, lerombolt lakóházak, gyárak, üzemek és más közérdekű objektumok újjáépítésében, továbbá a fakitermelésben, fő- és bekötő teherforgalmi utak (*Riga-Cesis*) és vasútállomások, vasútvonalszakaszok (*Valmera–Cesis*), a Lielupe folyón átívelő hidak, repülőtér (*Skulte*), kikötő építésében és más munkákban vettek részt.

Naponta egy alkalommal kaptak 150-300 gramm szalmapelyvás fekete kenyert és egy-két merőkanál káposztalevest. A rabokat végkimerülésig dolgoztatták, sokan meghaltak.

A táborrészeleget közel tizenegy hónap elteltével, 1946. július 9-én felszámolták.³ A tábor adminisztrációja a rabszolgamunkát túlélő magyar hadifoglyok hazatérését az FPPL-36 máramarosszigeti és az FPPL-176 foksányi repatriációs táborokon keresztül szervezte meg.

Miután 2476 rabot repatriáltak, a táborzárás után különböző okokból visszatartott foglyokat a Lett SZSZK UPVI MDV más táborrészeleibe szállították.

² ZAGOSZULKO M. M., SIDOROV S.G. TSUPAJEVA J. M., 2013: 251–252.

³ Források:

GA RF F.9401.Op. 1a. Gy. 177. L. 13–14 o.

RGVA F. 1p. Op. 15a. Gy. 234. L. 43–49, 60–105; Op. 37a. Gy. 3. L. 75,101,106; Op. 3g. Gy. 1. L. 250 o.

A 317. sz. rigai termelési főtáborot a **Varga Éva Mária** által összeállított dokumentum-gyűjtemény *Függetlenségében* közzétett hadifogolytáborok jegyzékében nem találtam. Azonban a Magyar Nemzeti Levéltár – Adatbázisok Online, Szovjet táborok magyar foglyai – netfelületén a 317. sz. lágerben raboskodott számos magyar fogoly orosz nyelvű kartonja rendelkezésünkre áll.

A validálás során eddig **31** itt raboskodott magyar hadifogoly és két civil internált nevét gyűjtöttem ki, közülük 7 fő elhunyt, 7 fő sorsa ismeretlen, 18 fő szerencsésen hazatért. A táblázatba rendezett nevekkal a magyar fiúk jelenlétét igazolom az „elhallgatott” táborban.⁴

A már említett 679 339 egységnyi levéltári dokumentumon kívül a Katonák a Gulágon (GURH) adatbázisban is hat olyan 317. sz. lágerbe került magyar hadifogoly nevére figyeltem fel, akik közül öten Lettföldön, ketten más régiók táborjaiban hunytak el:

Buzi-Nagy Imre Ferenc honvéd (Szentese, 1905 – 317/19. hdf. t. Riga, 1945. 08. 25.);

(Megjegyzem, a rigai 317. hdf. táborból került a Rezekne/Ogre-i 291. sz. hdf. táborba, majd a rigai 4379. hdf. kórházba **Annus Gábor István** altiszt [Csanádapátfalva/Makó, 1919 – Riga, 1947. 05. 30.]. Nyughelye: 4379. hdf. kórház temetője, Balti-tenger melléki terület/Riga, 8. parcella, 5. sír.)

Elek Áron András honvéd (Hódmezővásárhely, 1906 – 317. hdf. t. Riga, 1945. 05. 24.);

Salgó István János honvéd (Udvard, 1913 – Riga, 1947. 08. 20.) Nyughelye: 3338. hdf. kórház temetője, Balti-tenger melléki terület/Riga, 11. parcella, 19. sír.

Többek esetében a halál oka: végelgyengülés, „dekompenzált szívbetegség”.

Az említett lista szerint egy polgári személyt, **Grollmusz Károly Jánost** (Kispest, 1916 – 523. hdf. t. Artyomovszk, 1946. 03. 16.) Érdről 1945. április 4-én internálták a rigai 317. hdf. táborba. Majd innen az 523/5. sz. artyomovszki hadifogolytáborba került, ott is halt meg. Nyughelye: 523. hdf. tábor temetője, Artyomovszk, 1. parcella, 16. sír.

Hasonló sorsa lett **Lódi Mihály Mihály** honvédnek (Orosháza, 1911 – Novaja Ljalja, 1946. 07. 03.), akit a 317. hdf. táborból a Szverdlovszki területi Novaja Ljalja egyik lágerébe szállítottak, útközben szerzett betegségben hunyt el. Nyughelye: városi temető, Novaja Ljalja, Szverdlovi terület, 7. parcella, 1. sír.

⁴ A Rigai 317. hdf. táborban 1945–1948 között tartózkodott 31 magyar fogoly listáját terjedelmi okok miatt nem közöljük.

Mint megtudtuk, Rigában szovjet fogságba esett mások mellett **Ferstl Máttyás János** örvezető (Ágfalva, 1920 – Lesznaja-Baranovicsi, 1945. 08. 07.), aki a német hadsereg 3. SS-pc. ho. egységében szolgált. Innen a fehéroroszországi *Boriszovba*, a 183. sz. hadifogolytáborba átszállították. Később a *Lesznaja/Beranovicsi* 3161. sz. hdf. kórházba került és itt halt meg. Nyughelye: a 3161. hdf. kórház temetője, Mogiljov.⁵

Helyénvaló megjegyezni, hogy 1945–1946-ban a *Balti-tenger melléki terület/Rigai 3338. sz. hdf. kórház és a 4379. sz. hdf. kórház* többek között a 317. sz. rigai termelési főtábor súlyos betegeinek gyógyítását is ellátta. Mindkét egészségügyi intézménynek Rigában saját temetője volt, ahol a HIM és az MNL honlapján is elérhető katonakagulagon.hu adatai szerint az elhalt magyar hadifoglyokat is elhantolták. A rigai temetkezési helyeket meg a szovjet korszakban felszámolták.

Tisztelgés a felújított német hadifogoly-sírkertben, ahol magyar rabok is alusszák örök álmukat. (Fotó: Fuchs Andrea)

⁵ [Katonakagulagon.hu](http://katonakagulagon.hu) – Excel, 27324. sorszám alatt.

A Magyar Nemzeti Levéltár szovjet hadifogoly-adatbázisában 7 honfitársunk hazatéréséről nem találtam adatot: **Anker Pál** (1913) hadnagy, **Csorba János János** (Balatonkemese, 1910) honvéd, **Hancsak Mihály János** (Nyíregyháza, 1898) honvéd, **Hodosi József Gábor** (Kenderes, 1924) honvéd, **Jenet László István** (Lövépetri, 1913) százados, **Koreny Béla Lajos** (Budapest, 1918) alhadnagy, **Tóth János Ferenc** (1914) honvéd.

A Német Hadisírgondozó Népi Szövetség (VDK) szervezésének köszönhetően 2006-ban, a levéltári adatok alapján, a 317. hdf. tábor temetkezési helyén – 146 német fogolyáldozat emlékére – egy rendezett német hadifogoly-temető létesült a fentebb bemutatott, Rigától 30 km-re lévő *Salaspils Memorial Park* egyik szögletében, ahol magyar honvédek is békésen nyugodnak.

Ebben a sudár fenyőkkel körülvett sírkertben emlékeztünk halottjainkra, sírjuk felett imádkoztunk, a központi kereszt tövében virágsokrot helyeztünk el.

2.3. A RIGAI 277. SZ. HADIFOGOLYTÁBOR

Az NKVD/MVD 277. sz. *Rudnik/Riga* nevű főtábor **Varga Éva Mária** az általa összeállított dokumentum-gyűjtemény Függelékének jegyzékéből⁶ azért hagyta ki, mert szerinte ide nem hoztak magyar hadifoglyokat.

Ez a lettországi termelési és karbantartó láger az SZU NKVD 1944. október 16-i, 001271. sz. parancsa alapján létesült. Később az SZU MVD 1946. július 9-én meghozott 00670. sz. rendelete értelmében felszámolták.⁷

Parancsnoka 1944–1945-ben **A. K. Zalunjin** őrnagy, 1945–1946-ban **N. M. Krasztin** alezredes volt. Irányításuk alatt *Rudnik/Riga*, *Salaspils*, *Rampa*, *Sarkandaugava*, *Olajne*, *Stopini*, *Riga*, *Gegums*, *Ligatne*, *Taurupe*, *Balozsi*, *Rembate*, *Jugla*, *Skupte* településen és vasútállomáson 1944. december 15-től egy, 1945. január–február között három, 1945. április–június között 13, majd 1945 második felében 17 altábor jött létre. 1946. április 1-től a rabok más táborba való csoportos átirányítása után az altáborok száma 13-ra, 1947. április 11-től 11 lágerrészlegre csökkent.

A Lett SZSZK UPVI alá rendelt lágerrendszerében 5 ezertől 30 ezer főig fogadtak és dolgoztattak főleg német, ezenkívül kevés számban magyar hadifoglyot, akiket a Lett Építőipari Minisztérium foglalkoztatott. Jelentős

⁶ VARGA (SZERK.), 2006: 487–490.

⁷ ZAGOSZULKO M. M., SIDOROV S.G. TSUPAJEVA J. M., 2013: 229–230.

munkaerőt kötött le a Rampa, Olajne, Stoponi, Balozsi nevű településeken működő tőzegkitermelő és -feldolgozó üzem, a kerámiagyár, a vagonokat gyártó vállalat, Rigában a cementgyár, az „Omega” kerékpárüzem, a „Ligate” papírgyár, a „Jugla” textil-kombinát, a fafeldolgozó és gumigyár, a „Vezuvs” vasöntőde stb.⁸

A tábor bezárása után a repatriálási listából kimaradt foglyokat más, meg nem nevezett lettországi táborokba kísérték.

A Magyar Nemzeti Levéltár Szovjet táborok magyar foglyai adatbázisában⁹ **13 magyar rab** kartonját fedeztük fel, akiket a 277. sz. lágerben 1945–1946 között fogva tartottak.¹⁰ A listában a honvédek mellett 2 civil internált és 3 munkaszolgálatos is szerepelt. Elhalálozásukról nem találtunk hitelt érdemlő információt. A kartonelemzések alapján 7 fő hazatéréséről nincs adat. Hat főt az FPPL 36. sz. máramarosi és a 176. sz. foksányi repatriációs táborba irányítottak, majd onnan lakhelyükre szállították őket.

A listában egy kárpátaljai földim nevére bukkantam, aki a Munkács környéki *Barkaszó* szülötte, **Majoros Zsigmond Ferenc** (1905). Őt a lakhelyéről 1944. november 18-án internáltként hurcolták el, és 1945. december 12-én érkezett a 277. sz. rigai tábor 16. sz. részlegébe. Majd 1946. január 27-én átszállították az Odessza környéki Ljukszdorf nevű 186. sz. repatriálási táborba, innen került haza.

2.4. SARKANDAUGAVA (VÖRÖSFOLYÓ) TELEPÜLÉSEN

Feljegyzéseink és a helyi tanácsadóink egybevágó információinak ismeretében, valamint **Linga Gates**, a mikrobusz sofőrének jóvoltából *Sarkandaugava* (Vörösfolyó) településre jutottunk el, ahol a lakosok segítségével felkerestük a 277. sz. *Rigai hadifogolytábor* 2. részlegének helyét.

A település vasútállomásától nem messze lehetett a hadifogolytábor (GPS hosszúság: 56.9462; GPS szélesség: 24.1042). A láger nyomai után elszántan kutakodtunk, bejártuk a település környékét is, ám minden erő-

⁸ Források:

GA RF F.9401.Op. 1a. Gy. 176. L. 81–81 o.

RGVAF. 1p. Op. 15a. Gy. 234. L. 60–105; Op. 37a. Gy. 3. L. 75,101,106; Op. 3g. Gy. 1. L. 91–92. Vojennoplennije v SZSZSZR. T. 1. Sz. 613.

⁹ A további foglyok adatai itt találhatóak meg: <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu>.

¹⁰ A Rigai 277. hdf. táborban 1945–1948 között tartózkodott 13 magyar fogoly listáját terjedelmi okok miatt a kézirat Függelékében közöljük.

Sarkandaugava (Vörösfolyó) településen. (Fotó: Fuchs Andrea)

feszítésünk eredménytelen volt. A polgári köztemető elhanyagolt területén egykor kialakított láger sírkertjét áthatolhatatlan bozót uralja.

A levéltári iratok alapján a *rigai 277. sz. hadifogolytábor 1. sz. részlege* egykor az *Uzvaros bulvár* és az *Akmaus Tiltshid* lábánál, a *Daugava* folyó partján működött, a németeken kívül – a fentebbi táblázat adatai bizonyítják – számos magyar rab is ide került.

1945–1947 között az itt raboskodó német, magyar és más nemzetiségű hadifoglyok barakktábora a vasútállomástól nem messze terült el. Gyárat, vasútvonalat, utat, lakóházakat építettek. A tehervagonokat ki- és berakodták, különböző szállítmányokat mozgattak.

A helyi lakosok elmondása szerint a barakktábort az '50-es évek második felében felszámolták, itt hatalmas kiterjedésű üvegyár és sok más üzem épült, a késztermékek zöme a szovjet piacra került, a Szovjetunió széthullása után az itteni gyárak is leálltak, a vidék gazdasága azóta is romokban hever.

Az egyik gyár állagára felügyelő férfi, miután megtudta, hogy magyarok vagyunk, hibátlanul ejtette ki **Orbán Viktor** miniszterelnök nevét, hozzátette, ilyen vezetőre lenne nekik is szükségük, aki ugyanúgy törődne az elszegényedett lett családokkal, mert sok ember, különösen a fiatalok egy része, külföldre jár dolgozni.

A mostoha életkörülmények következtében a hadifoglyok közül itt is sokan elhunytak, akiket a pályaudvarral szemközti ligetben, a polgári temető mellett helyeztek örök nyugalomra.

A polgári temető mellett egy nagy kiterjedésű, monumentális lett katonai sírkertet is felkerestünk. Mindenütt katonás rend és tisztaság van, a gon-

A sarkandaugavai bezárt üveggyár, és sok más üzem, melyek a hadifoglyok közreműködésével épültek. (Fotó: Fuchs Andrea)

dozott sírokban több ezer lett közkatona, tiszt, patrióta alussza örök álmát. Ők az I. és a II. világháborúban, illetve a köztes években a német, majd az orosz, a szovjet hódítókkal az ország függetlenségéért vívott harcban hősi halált haltak, illetve különböző légerekben pusztultak el. Ez a nemzet egyik kiemelt, központi temetője, melynek felépítésében a lett hazafiás bajtársi szövetség is közreműködött. Példamutatóan ápolják a nemzeti kegyhelyeket.

Monumentális katonai sírkert, ahol az első és második világháború lett hősei nyugszanak. (Fotó: Fuchs Andrea)

A temető gondnokai, ügyintézői szerint ide csak lett katonákat, ellenálló hazafiakat temettek. Az irodavezető azt is közölte, hogy a polgári temetőn is túl található egy emlékjel, azok tiszteletére állították, akik a szovjet lágerekben hunytak el.

Körülményes volt a megközelítése, ezért inkább a szovjet megszállás múzeumába siettünk, ahol csoportunkat már lett történészek várták.

2.5. RENDHAGYÓ TÖRTÉNELEMÓRA

LETTORSZÁG MEGSZÁLLÁSÁNAK MÚZEUMÁBAN

A napi közel 100 kilométeres emlékutunk újra Rigába vezetett, a szolidaritás jelképeként a város számos épületén ukrán zászlók lobognak. Baloldali érzelmű lett kísérőnként, **Linda Gates** úrtól tudjuk meg, hogy Oroszország Ukrajna elleni háborúja új lendületet adott az utolsó Lettország területén maradt szovjet emlékművek ledöntéséhez. Elmondta, ahol jelentős orosz kisebbség él, ez a takarítás erőteljesebb indulatokat váltott ki, mivel a lettországi oroszok és a moszkvai kormány ezt az akciót mélyen elítélik, háborús hőseik elleni támadásnak minősítik.

Legutóbb 2022. augusztus 25-én Rigában döntöttek le egy 80 méter magas II. világháborús szovjet győzelmi obeliszket. Szemtanúként tett említést arról is, amikor az emlékmű a tőbe zuhant, a nézelődők egy része éljenezte, míg az orosz ajkúak tiltakozásuknak adtak hangot.

A megbeszélt helyen, az óvárosban találkozunk a magyar apától és orosz anyától származó, angol-lett-orosz-magyar tolmácsunk szerepét vállaló **Ariana Župika** tiszteletbeli magyar konzullal, aki elkalauzol a messze földön híres múzeumhoz.¹¹ Szerinte a lettországi hazafiak nem tudják megbocsátani Moszkva kommunista vezetőinek az 1940–1941 és 1944–1991 között az országban elkövetett bűnöket, a népiirtást. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan a jóhiszemű lett állampolgárok nyíltan elutasítják a náci Németország 1941–1944 közötti, sok emberi életet követelő megszállását is.

A múzeumban mellénk rendelt **Dr. Edvins Evarts** történész és tárlatvezető tájékoztatójából értesültünk, hogy **LETTORSZÁG MEGSZÁLLÁSÁNAK MÚZEUMA** (*Latvijas Okupācijas muzejs*) hitelesen mutatja be mindkét emberpusztító rezsim lettországi tevékenységét, s a múzeum egyben történelmi oktatási intézmény is.

¹¹ Tiszteletbeli konzul: Ariana Župika, Riga, Aldaru iela 7, LV-1050 (+371) 2942 6311, e-mail: ariana(at)lu.lv

*Lettország megszállásának múzeuma (Latvijas Okupācijas muzejs).
(Fotó: Fuchs Andrea)*

A kiváló lett történész arra vállalkozott, hogy egy szűk órában elénk tárja az 1993-ban létrejött múzeum gazdag anyagát. Az intézet létrehozásának az amerikai *Wisconsini Egyetemen* oktató, lett származású **Paulis Lazda** történelemprofesszor volt a kezdeményezője. Az épületet a kulturális minisztérium biztosította. A múzeumi anyagok begyűjtését, kiállítását, a létesítmény igazgatását és finanszírozását az 1993 tavaszán létrejött *Foglalkozási Múzeum Alapítvány* 11 fős kuratóriuma (OMF), a mai Foglalkozási Múzeum Egyesület (OMB) vállalta magára.

A múzeum első kiállítása 1993. július 1-én nyílt meg. A szervezők megmutatták, mi történt Lettországban 1940 és 1991 között két megszálló – a náci és a kommunista – totalitárius rendszer alatt. Felhívják a világ figyelmét az állam és nép ellen elkövetett bűncselekményekre.

Emlékeztetnek a megszállás áldozataira, akiket elpusztítottak, brutálisan üldöztek, erőszakosan deportáltak vagy elmenekültek a megszálló rendszerek terrorjától.

Történész barátunk érvelése szerint nem lehet elfelejteni, hogy a II. világháborút követően 200 ezer fővel csökkent Lettország lakossága. 30 ezren harcban estek el német vagy finn egyenruhában. 80 ezren külföldre menekültek. Az itt maradtak közül a szovjet hatalmi szervek 70 ezer főt meghurcoltak. Eből az illegálisban az ún. *erdei testvéreket* is ide számítva 12 ezren meghaltak.

*Az egykori börtöncellák rekonstruált hasonmásai, eredeti rácsozattal, vasajtóval.
(Fotó: Fuchs Andrea)*

*Információs táblák a szovjet rezsim által meghurcolt lett áldozatokról.
(Fotó: Fuchs Andrea)*

Ismerkedés a szakirodalommal a múzeum tanácskozótermében. Balról jobbra: Bognár Zalán, Dupka György, Havasi János, dr. Edvins Evarts lett történész, a múzeum főmunkatársa, Papp Annamária, Matkovits-Kretz Eleonóra, Ariana Zupika tiszteletbeli magyar konzul, Benkő Levente.

(Fotó: Fuchs Andrea)

Újabb elszánt generációk léptek a nyomukba, és 1990. május 4-én győzelemre vitték a függetlenségi mozgalmat, ekkor kiáltották ki a független Lett Köztársaságot, majd Lettország 2004. május 1-én Magyarországgal együtt felvételt nyert az Európai Unióba, s később a NATO-ba is. Büszkén konstatáltuk, hogy ott-tartózkodásunk idején ismét magyar Gripenek őrizték négy hónapon át a balti légtér.

Az unikális gyűjtemény 2017 elejére közel 60 000 regisztrált tételt, több mint 2300 videoanyagot és más múzeumi tárgyat, dokumentumot tartalmaz a deportáltakról, menekültekről és a lettországi megszállások által érintett személyekről.

A szovjet múzeumként létesített, kétszintes főépületet a szovjetek építették 1971-ben. Korszerű felújítása 2018 nyarán kezdődött, 2020-ban fejeződött be. Állandóan frissülő kiállításait évente sok százezen tekintik meg. Az intézmény ma a lett nemzet büszkesége, az ide látogató külföldi államférfiak is gyakran felkeresik.

A tárlatvezetés után **dr. Edvins Evarts** történész a tanácskozóterembe invitálta társaságunkat. A kávézás mellett igen sok kérdést vitattunk meg. Böven ellátott minket angol, orosz, német nyelvű szakirodalommal, amely-

ből megtudhattuk, hol tart Lettorszáiban a náci és a kommunista diktatúrát reálisan feltáró, megítélő, elemző helytörténeti kutatás. A további együttműködés érdekében címet cseréltünk. Megígérte, hogy lehetősége szerint a Baltikum országaiban raboskodott magyar hadifoglyok ügyével kapcsolatban segítséget nyújt a további tényfeltáró munkánkhoz.

Folytatása következik.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2025. ÁPRILIS, MÁJUS)

ELISMERÉSEK

* A KMKSZ 35. közgyűlése keretében *Fodó Sándor-díjjal* tüntették ki **Tóth Lászlót**, a Beregi Református Egyházmegye esperesét, a Nagyberegi Református Líceum lelkes-igazgatóját, **Szajkó Renátát**, a Viski Egészségügyi Alapellátási Központ családorvosát, **Iván Évát**, a Derceni Középiskola magyartanárát, valamint *Fodó Sándor-ösztöndíjat* vett át **Gábor Anna**, a Rákóczi-főiskola biológia és az ember egészsége szakos IV. évfolyamos diákja.

– A KMKSZ Hűségdíját **Orosz Ildikó**, a II. RF KMF és a KMPSZ elnöke, illetve **Tóth Margit** beregrákos, **Roják Mária** császlóci, **Rácz János** tiszacsomai, **Gortvay Gizella** korláthelmeci, **Bence Rudolf** tiszaujlaki és **Seder Ilona** borzsovai (idén leköszönő) alapszervezeti elnök vehette át.

* Négy kárpátaljai, közösségét szolgáló személyiséget tüntetett

ki Sulyok Tamás, Magyarország köztársasági elnöke a március 15-i magyar nemzeti ünnep alkalmával. Az elismeréseket ünnepélyes keretek között a beregardói Perényi Kultúrkúriában adta át **Bacsikai József** ungvári főkonzul és **Gyebnár István** beregszászi ügyvivő.

– **Jakab Eleonóra** biológus, tanár, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola adjunktusa, valamint a Beregszászi Keresztény Értelmiségiek Szövetségének elnöke a *Magyar Érdemrend Lovagkeresztje* kitüntetésben részesült a kárpátaljai magyar közösség érdekében végzett több évtizedes pedagógusi, oktatói, közéleti és karitatív munkájáért, valamint közösségépítő és evangelizációs tevékenységéért.

– **Seder Ilona**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség választmányi tagja, a Borzsovai Alapszervezet leköszönő elnöke *Magyar Ezüst Érdemkeresztet* vehetett át.

– **dr. Zékány Krisztina**, az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézete Magyar Filológiai Tan-székének vezetője, docens *Magyar Arany Érdemkereszt* kitüntetésben részesült. Elismerését az ukrainai magyar anyanyelvi nevelés, a tan-könyvírás és -szerkesztés, valamint a tudományos, felsőoktatási és köz-szésgéi tevékenysége terén kifejtett kiemelkedő munkájáért kapta.

– **Vizáver Magdolna** nyugalmazott pedagógus szintén *Magyar Arany Érdemkeresztet* kapott, a kárpátaljai magyar gyermekek anyanyelvi oktatását elősegítő, valamint a szórványban élők magyarságtudatának megőrzését szolgáló elhivatott közéleti munkájának elismerésül. Egészségi állapota miatt a kitüntetést egy későbbi időpontban veszi át.

* A magyar–ukrán kapcsolatok erősítésében végzett munkájáért magas rangú magyar állami kitüntetést vehetett át **Róth Sándor** New Yorkban élő, kárpátaljai származású amerikai üzletember. Az elismerést, a *Magyar Érdemrend parancsnoki keresztjét* Magyar Levente, a Kül-gazdasági és Külügyminisztérium parlamenti államtitkára adta át.

* „*Bonis Bona – A Nemzet Tehet-ségeiért*” díjjal tüntették ki **Váradi Enikő** újságírórt, hagyományörzöt.

Gratulálunk!

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

ÁPRILIS

* Két földink, alkotótársunk, az *Együtt* című irodalmi folyóiratunk szerzői köréhez tartozó **Lévai Aliz Mária** (Bótrágy, 2002) versgyűjteménye és **Megyeri Edit Tünde** (Nagyszőlős, 1972) első regénye már a nyomdába került – tudatták a szerzők közösségi oldalukon.

Lévai Aliz Mária: *Mint teknős a páncélt.* Versek. Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2025. A fülszöveg szerint az Előretolt Helyőrség Íróakadémián tanuló, 2021-től publikáló Lévai Aliz Mária költő első verses-kötete „*a szorongás, az erőszakba ágyazott világ, az otthonatlanság érzetének lírája.*”

Megyeri Edit Tünde: *Akik gyufát árultak.* Regény. Alfabet Kiadó, 2025. A jelenleg Rábaszentandráson élő, az utóbbi évtizedben prózai írásaival jelentkező földinknek ez az első regénye. Mit kínál a kötet? „*Három fiatal lány a felnötté válás küszöbén, akiknek sorsát fenekestül felfordítja egy rövidesen bekövetkező történelmi fordulat. Hogyan lehet túlélni a peremvidéken egy birodalom bukását? Milyen nehézségekkel kell szembenézni nőként a*

farkastörvények mentén szerveződő új világban? Györgyi, Julis és Irén történetét a szomszéd kislány, Szép Zsuzsika meséli el, miközben az események sodrásában az ő élete is örökre megváltozik.

A regény betekintést nyújt egy évtizedekig elzárt magyar kisebbség életébe – a kárpátaljai magyarok mindennapjaiba, méghozzá a rendszerváltás idején.

Ukránok, oroszok, zsidók és magyarok; kényszerű döntések, emberi gyarlóságok, a maffia és az anarchia születésének hajnala, és mindeközben a szerelem ébredése.”

* Az Ungvári Hungarológiai Központban *Jókai nyomában* címmel történelmi és irodalmi program zajlott le a magyar írófejedelm műveit kedvelő diákok közreműködésével a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék szervezésében.

* **Dr. Zubánics László** történész, a KMMI elnöke *A kora újkori magyar társadalom kiemelkedő személyiségei (mitosz és valóság)* címmel élő történelemórát tartott a Beregszászi Kossuth Lajos Líceum felső tagozatos diákjai számára a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézetben.

* Magyarország Ungvári Főkonzulátusa az Ukrán Nemzeti Képzőművészeti Szövetség Kárpátaljai Szervezetének közreműködésével *Tavaszi hangulatok* címmel

Olekszandr Gromovoj, Ljudmila Korzs-Ragyko, Borisz Kuzma, Volodimir Pavlisin, Jurij Selevickij és Sütő Miklós festményeiből rendezett kiállítást.

* Idén lenne 90 éves **Zicherman Sándor Róbert**, a monumentális festészet és éremművészet kiemelkedő alakja. Ebből az alkalomból a Munkácsy Mihály Magyar Házban nyílt kiállítás festményeiből.

* A Gulagokon Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány gondozásában elkészült és nyomdába került *Az alkotó szabadsága. Művészek szovjet fogságban* c. konferenciakötet. A szerzők egyike: **Dupka György**. A kötet lektora: **Áron Máthé**. A kötetet szerkesztette: **Dr. Kovács Emőke**.

* A magyar történetírás egyik legkorábbi és legismertebb forrása, a *Gesta Hungarorum* című mű új ukrán nyelvű kiadása Magyarország Külgazdasági és Külügyminisztériumának finanszírozásával látott napvilágot 2024-ben. Magyarország Ungvári Főkonzulátusának szervezésében az ungvári várban mutatták be a nagyközönségnek. Elhangzott, hogy az 57 fejezetre tagolt, több mint 800 évvel ezelőtt készült krónika III. Béla királyunk ismeretlen nevű jegyzőjétől, Anonymustól származik, nem hitelességre törekszik, hanem az érdeklődést felkeltő irodalmi alkotás. A kötetet a honfoglalást

ábrázoló Feszty-körkép részletei illusztrálják.

* Második alkalommal szervezték meg a *Szülőföldem szép határa* című költészet napi szavalóversenyt a beregszászi járási Váriban. A megmérettetést a helyi II. Rákóczi Ferenc Líceumban tartották. A szavalóversenyen, amelynek megálmodója **Szilágyi Gizella**, a vári líceum tanára, negyvenhat gyermek vett részt. A kötelező verseket az idén 120 éve született József Attila költeményeiből választották. A verseny vendége volt **Shrek Tímea** beregszászi költő, író, a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság alelnöke, valamint a Hangraforgó énekegyüttes Sárosorosziból és a Boróka néptáncsoport.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola is méltatta a magyar költészet napját. A Filológia Tanszék Magyar Tanszéki Csoport szervezésében megvalósult rendezvényen az érdeklődőket **dr. Csordás László**, a tanszék docente köszöntötte. Az *Őtágú Síp* elnevezésű versenyre versmondó és esszéíró kategóriában volt lehetőség jelentkezni. A résztvevők egy szabadon választott verset és egy kötelező lírai alkotást szavaltak el. A díjazottak továbbjutottak az *Őtágú Síp* Kárpát-medencei döntőjébe.

* A beregszászi Na'Conxypan Galériában szerveztek irodalmi

esttel egybekötött díjátadót a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hallgatói Önkormányzata (II. RF KMF HÖK) és a Kölcsey Ferenc Szakkollégium Hallgatói Önkormányzata közreműködésével. A rendezvény a magyar költészet napjának apropóján valósult meg. Az eseményen **Shrek Tímea** és **Marcsák Gergely** költőkkel beszélgettek a hallgatók.

* A Debreceni Költészeti Fesztivál keretében a Méliusz Juhász Péter Könyvtárban kiemelt vendégként köszöntötték **Vári Fábián László** Kossuth-díjas költőt, néprajztudóst, a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának vezetőjét, akivel **János Zoltán** irodalomtörténész, az MMA levelező tagja beszélgetett. A beszélgetést a Körömvirág Együttes (művészeti vezető: **Kocsis Csaba**) verskoncertje kísérte, amely több mint tíz éve népszerűsíti határon innen és túl a magyar irodalom gyöngyszemeit. A műsorban most a kortársak gondolatait énekelték meg: az ikonikus **Vári Fábián László**-versek mellett a jelenlévők **Dupka György**, **Bakos Kiss Károly**, **Finta Éva** és **Lőrincz P. Gabriella** egy-egy megzenésített költeményét hallhatták.

* Bátyúban a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség megrendezte a költészet napjához kapcsolódó hagyományos szavalóversenyt. A

rendezvényen 14 diák vett részt. Az első körben egy magyar költő általuk választott versét szavalták el. Elhangzottak többek között versek Bódás Jánostól, Petőfi Sándortól, József Attilától, Füzesi Magdától és Szabó T. Annától is. A második fordulóban egy előre kijelölt költeményt kellett előadniuk. Az idei év kötelező verse József Attila *Nem én kiáltok* című műve volt. A szavalatok végén a zsűri tagja, **Shrek Tímea** költő, író, a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság alelnöke összegezte a versenyzők teljesítményét.

* Tizenötödik alkalommal rendezték meg a Sütő Kálmán- és Kecskés Béla-szavalóversenyt Somban. A megmérettetésen 49 tanuló vett részt, akik a Kaszonyi kistérség oktatási intézményeiből érkeztek a versenyre. Az eseményen beszédet mondott mások mellett **dr. Zubánics László**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet vezetője. A szavalóverseny helyezettjei a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és Magyarország Beregszászi Konzultusa ajándékai-ban, oklevélben részesültek.

* A költészet napján rendhagyó folyóirat- és könyvbemutató zajlott le az Ungvári Dayka Gábor Liceum dísztermében. A költők, szépírók műveit is tartalmazó *Kárpátaljai Magyar Könyvek* sorozat és Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösége (MÉKK) kiadásában 23 éve

megjelenő *Együtt. Irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra* c. folyóirat kapcsán **dr. Dupka György** történész, irodalmár, a MÉKK elnöke osztotta meg gondolatait. A rendhagyó irodalomórát a tanintézet egykori végzőse, **Dupka Nándor**, az UNE doktorandusza *Pásztor Ferenc vértanú* c. könyvének vetítettképes előadása zárta.

* Az Ungvári Szent György vértanú plébániatemplom hittantermében **Dr. Dupka György** lágerkutató, az Imtermix könyvkiadó vezetője ismertette a *Kárpátaljai Magyar Könyvek* sorozatban megjelent hitélet, teológia témájú, valamint a római, a görögkatolikus és a református hittankönyveket. Ezt követően **Dupka Nándor**, az ungvári egyetem történész doktorandusza vetítettképes tájékoztatót tartott ukránul és magyarul az ungvári születésű *Pásztor Ferenc* (1880–1951) vikárius meghurcoltatásának tragikus történetéről.

* A Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezet idén is megtartotta a már hagyománnyá vált *Vers a tér(b)en* elnevezésű költészet napi eseményét. A kárpátaljai magyar iskolák mintegy hatszáz diákját megszólító programnak a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola átriuma adott otthont. A program ez alkalommal is a közösségi versmondásra épült: 2025-ben

Nagy László születésének 100. évfordulója alkalmából az *Adjon az Isten* című költemény csendült fel a résztvevők közös előadásában. Ezt követően **Marcus Gergely** költő, verséneklő lépett színpadra, aki József Attila, Kollár Árpád és Petőfi Sándor verseinek megzenésített változataival idézte meg a magyar költészet sokszínűségét.

* A *Magyar Napló* folyóirat és kiadó idén is megjelentette szokásos antológiáját *Az év versei 2025* címmel. A verseket **Zsille Gábor** költő válogatta és szerkesztette. Már tizenöt éves hagyomány, hogy a válogatásban szereplő költők bemutatkoznak és felolvassák verseiket a magyar költészet napja alkalmából egy tizenkét órás Versmaraton során, óránkénti váltásban. Idén új helyszínen, a Magyar Katolikus Rádió Délibáb utca 17. alatt lévő székházában rendezték meg a programot, néhány száz méterre a Múcsarnoktól és a Városligettől. Az eseményen mások mellett részt vett az *Együtt* c. irodalmi folyóirat szerzői köréhez tartozó **Kopriva Nikolett** munkácsi származású költő, aki most éppen Erdélyben él. Jelen volt a beregszászi születésű, Sárospatakon élő **Finta Éva** József Attila-díjas költő. Mindketten bekerültek az antológiába.

* Munkácson a ROM-ART művészeti iskola és a Munkácsy Mihály

Munkácsi Művészeti Iskola 20 fiatal művésze három napig dolgozott, hogy a szakuravirágzás szépségét átadja a vásznanon keresztül. A szabadtéri rendezvény szervezője **Jónás Tibor** művész, a ROM-ART művészeti iskola alapítója és igazgatója volt.

* A holokauszt magyarországi (kárpátaljai) áldozatainak emléknapja alkalmából könyvbemutatóra került sor Budapesten. A népi történelmi eszmék nevében a történelmi Magyarország területéről 430 ezer zsidót hurcoltak Auschwitzba. Kárpátalján a „különböző szakmunkák szerint a 85-100 ezer főre becsült kárpátaljai zsidóság 90-96%-a pusztult el 1944 vésterhes hónapjai alatt” – tudatja **Kosztó Gyula** A holokauszt Kárpátalján c. 2024-ben az Erőszakutató Intézet által Budapesten kiadott monográfiájában, amelyben a szerző alapos levéltári források alapján a zsidóság 1944-ben végbemenő kifosztását és vagonjának sorsát mutatja be.

* A költészet napja alkalmából az Index kulturális újságíróinak kezdeményezésére az általuk felkért magyar kritikusok, irodalomtörténészek, szakértők szavazatai alapján a kétezres évek 50 legkiválóbb magyar verse közé került a 96 éves korában elhunyt ugocsai születésű **Lator László** (Tiszasásvár, 1927.11.19. – Ispánk, 1923.07.17.),

a Nemzet Művésze címmel kitüntetett Kossuth-díjas költő *A tér, a tárgyak* című költeménye is.

* Különleges szavalóversenyre került sor a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Ifjúsági Szervezete (KMKSZ ISZ) és a Szövetség helyi alapszervezetének támogatásával Verbőcön. A megmérettetésre a kisiskolás diákok húsvéti témájú versekkel készültek, így nemcsak az ünnep és a hagyományok értékét ismerhették meg jobban, hanem előadói képességeiket is fejleszthették.

MÁJUS

* A Munkácsy Mihály Magyar Házban **Bokotej Lóránt** beregszentmiklósi festőművész és fafaragó *7 nap* című kiállításának megnyitójára került sor.

* A Beregszászi Központi Könyvtárban **Kurmai-Ráti Szilvia** *Így kell Bódogulni* című könyvét mutatták be az érdeklődőknek. Ezt követően beszélgetés kezdődött a szerzővel, **Kurmai-Ráti Szilviával**, amelynek moderátora **Shrek Tímea** író volt. Mint kiderült, a regény főhősei egy család tagjai, a gyerekek karakterét az író saját gyermekeiről mintázta.

* Kassán a kultúrparkban történelmi emlékezet fesztiválja zajlott le a GULAG-okra történt deportálások

80. évfordulója alkalmából a kassai Kommunizmus Áldozatai Múzeum szervezésében. Az eseményen **dr. Dupka György** történész, a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága ügyvezető elnöke, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára *„A szovjet államigazgatás legfőbb szerve, a kommunista terror eszköze: az NKVD/MVD/KGB, különös tekintettel a kárpátaljai, felvidéki tevékenységére, 1939–1956”* címmel tartott vetítettképes előadást szlovák tolmács közreműködésével.

* *Ihlet és Múza* címmel nyílt csoportos kiállítás a Na'Conxypan Galériában a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társaságának (RIT) női tagjai munkáiból. A tárlaton hét kárpátaljai magyar képző- és iparművész válogatott munkái szerepelnek: **Baraté Ágnes** festő, **Berecz Margit** textilművész, **Hrabár Natália** keramikus és grafikus, **Kalitics Erika** festő és grafikusművész, **Kulin Ágnes** festő, **Veres Ágota** festő, valamint a posztumusz kiállított **Jankovics Mária** grafikus és textilművész alkotásai is megtekinthetők.

* *Családi értékek* címmel nyílt tárlat Magyarország Ungvári Főkonzulátusán, amely a neves kárpátaljai művészházaspár, **Andrij Kocsut** és **Oleszja Kocsut** munkásságába nyújt betekintést.

* Budapesten, a Józsa Judit galériában **Dr. Pusztai János** nyelvész bemutatta az általa gondozott *Minoritates* sorozat 6. könyvét, amely *Nemzetiségek régiója (Zemplén, Kelet-Szlovákia, Kárpátalja, Partium, Bánság)* címmel jelent meg. A tanulmánykötet három kárpátaljai származású kutató írását is tartalmazza: **Dupka György**: *Fogyó, gyarapodó nemzetiségek helyzetképe Kárpátalján a háború árnyékában*; **Zékány Krisztina**: *Az anyanyelvi oktatás és kultúra mint a nemzeti azonosságtudat biztosítéka*; **Káprály Mihály**: *Kortárs ruszin irodalmi mikronyelvek*.

* A Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház 30 évvel ezelőtt alakult Ficseri Gyermekstúdiója **Vass Magdolna** színésznő, a szakör vezetője irányításával az idén is nagy lelkesedéssel mutatta be produkcióját, amelyre több hónapon át készültek fáradhatatlanul. Ezúttal a szakkörösök Lázár Ervin *Négyszögletű kerekerdő* c. meséjének *Költői verseny* című részletét dolgozták fel.

* Ungváron a Magyar Tudományos Akadémia alapításának 200. évfordulója alkalmából az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék, az Ungvári Hungarológiai Központ, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége szervezésében sor került

a vidék múltjával foglalkozó helytörténeti kiadványok prezentációjára. Az eseménynek a Hungarológiai Központ adott otthont. **Dr. Zubánics László**, az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék vezetője a jelenlévőknek bemutatta az általa szerkesztett-összeállított *Mozaikkockák Kárpátalja múltjából. Egy tájkatató jegyzetei (in memoriam Váradi-Sternberg János)* c. kiadványt, amely vidékünk neves tudósának 44 helytörténeti tanulmányát és két tanítványának (**Dupka György**, **Soós Kálmán**) a mesterrükre emlékező írásait, valamint **M. Takács Lajos** irodalomtörténész és **Benda Kálmán** történész búcsúbeszédét tartalmazza. A rendezvény második részében **Dupka Nándor** doktorandusz *Pásztor Ferenc vértanú. „Hitét nem tagadta meg, inkább a halált választotta”* című könyvét ismertette. A rendezvény záró részében **dr. Dupka György** történész beszámolót tartott a 1992-ben általa elindított *Kárpátaljai Magyar Könyvek* sorozatról, az eddig az Intermix Kiadó gondozásában megjelent és digitalizált 330 kiadványból 150 könyv foglalkozik a vidék magyar múltjával. A 2002-től a MÉKK kiadásában megjelenő *Együtt. Irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra* c. kéthavi folyóirat is folyamatosan biztosít publikálási lehetőséget a Kárpátalja-kutatók-

nak. 2002-től mintegy 100 szerzőtől több mint ezer történelmi, néprajzi, irodalomtörténeti stb. tanulmányt adott közre.

* Halálának második évfordulójához közeledve emlékeztek meg a beregszászi római katolikus közösség egykori plébánosáról, **Bohán Béla** atyáról (1936–2023), aki tíz évig szolgálta a közösségben az Urat, hirdette Isten ígését. Emléktáblája a Pásztor Ferenc Közösségi- és Zarándokház falán kapott helyet.

* **Helj László** (1942–2015) festőművész alkotásaiból nyílt tárlat a beregszászi Horváth Anna Múzeumban. A kiállítást az alkotó halálának tizedik évfordulója alkalmából szervezték meg.

* Megjelent a „*Do you speak magyar? Béke és Háború Kárpátalja/Tiszabökény*” című szociográfiai gyűjtemény a MediaCom Kiadó gondozásában a *Kárpát-medence felfedezése* sorozatban. Szerkesztő, összeállító: **Horváth Júlia Borbála**, a Magyar Írószövetség Szociográfiai Szakosztályának elnöke. Szerkesztőbizottság: **Domokos László, Horváth Júlia Borbála, Zékány Krisztina**. A kiadvány **Bogár László, Doncsev Toso, Dupka György, Fellingner Károly, Füssy Angéla, Füzesi Magda, Horváth Júlia Borbála, Kopriva Nikolett, Lengyel János, Lőrincz P. Gabriella, Marcsák Gergely, Petrusák**

János, Sarnyai Benedek, Tari István, Vári Fábián László és Zékány Krisztina anyaországi, külhoni és kárpátaljai írók, költők, tanárok az ukrain háborús helyzetről készült remek, látéletet megőrző írásait tartalmazza.

* A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) 200 éves fennállása alkalmából rendezett ünnepi program-sorozat részeként megtartották az *MTA 200. Bemutakozik Kárpátalja* elnevezésű rendezvényt Budapesten, az MTA dísztermében a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és az UNE Ukrán–Magyar Oktatási és Tudományos Intézet kutató tanárainak közreműködésével, amely során bemutatták a két kárpátaljai felsőfokú tanintézet tudományos életének gazdag és sokszínű voltát.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos programján először köszöntőt mondott **Kocsis Károly**, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, **Csernicskó István**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) rektora, az MTA külső tagja, a Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács elnöke, **Orosz Ildikó**, a Rákóczi-főiskola elnöke.

Az ünnepi beszédek követően kezdetét vette a tudományos konferencia, amely során a Kompetencia–Oktatás–Mérleg–Perspektíva (KOMP) előadás-sorozat keretében

Orosz Ildikó, Csernicskó István, Pusztai Gabriella, Papp Z. Attila, Dugasz János, Pallay Katalin, Hires-László Kornélia, Molnár D. Erzsébet, Pösze Andrea és Daróczi Ádám mutatták be a kárpátaljai magyar oktatás helyzetét. Az előadások kitértek az anyanyelvi oktatáshoz való jog kérdésére, a térségben zajló kompetenciamérések gyakorlatára, valamint a KOMP-program legfontosabb eredményeire is.

A konferencia folytatásában *Kárpátalja gazdaságának szerkezeti átalakulása a háború következtében* címmel hallgathatták meg az érdeklődők **Pojda-Noszik Nina, Sebestyén Edina, Hanuszics Veronika, Bacsó Róbert, Huszár Andrea, Pataki Gábor, Loszkorih Gabriella** előadásait. A rendezvény délutáni szekciójában két párhuzamos előadás-sorozat zajlott *Társadalomtudományi kutatások Kárpátalján* és *Természettudományok Kárpátalján* címmel.

A társadalomtudományi blokkban **Máté Réka és Váradi Krisztián**, a Rákóczi-főiskola Filológia Tanszéke Magyar Tanszéki Csoportjának munkatársai mutatták be a Tudomány a Magyar Nyelvért Nemzeti Program *Magyar terminológiastratégia* című alprogramjának kárpátaljai vonatkozásait. Ezt követően **Hires-László Kornélia**, a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont vezetője a nyelvi akadálymentesítés

lehetőségeiről beszélt a régióban, kiemelve az intézményes és társadalmi kihívásokat. **Gazdag Vilmos, Dudics Katalin, Bárány Erzsébet, Kész Margit és Csordás László** filológiai kutatásokat mutattak be, **Csatáry György** pedig történettudományi vizsgálatokról számolt be. A blokk befejező részében **Berghauer Sándor** rektorhelyettes, a Földrajz és Turizmus Tanszék docense Kárpátalja turisztikai adottságait és fejlesztési lehetőségeit elemezte, míg **Kulin Ágnes**, a Pedagógia, Pszichológia, Tanító, Óvodapedagógia, Oktatási Intézményvezetés Tanszék adjunktusa rövid áttekintést adott a régió művészettörténetének főbb irányairól.

A természettudományi szekcióban **Kohut Erzsébet, Csoma Zoltán és Hadnagy István** ismertették a biológiai és kémiai kutatásokat. **Kolozsvári István** a Fodor István Kutatóközpont munkáját mutatta be, majd **Molnár József** földrajzi kutatásokról beszélt. A szekciót **Váradi Natália és Molnár Ferenc** előadása zárta, amelyben a kárpátaljai tehetséggondozás lehetőségeit és intézményeit ismertették. A szekciót **Váradi Natália és Molnár Ferenc**, a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék munkatársai zárták, akik a tudományos tehetséggondozás lehetőségeiről beszéltek a Zrínyi Ilona és a Kölcsey Ferenc Szakkollégium tevékenységein keresztül,

bemutatva a kárpátaljai fiatal kutatók támogatásának jó gyakorlatait.

A délelőtti és délutáni konferenciaszekciók – amelyek az oktatás, valamint a gazdaság aktuális kérdéseit járták körül – közötti időszakban nyílt meg a *Kárpátalja – régió a periférián* című poszterkiállítás az Akadémia épületében. A kiállítást **Váradi Natália**, a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense nyitotta meg. A kiállítás és a szakmai műhelyek, tanszékek, gyűjtemények bemutatásában közreműködött **Molnár D. István**, a Földrajz és Turizmus Tanszék docense, **Fodor Gyula** rektorhelyettes, **Gál Adél**, a Filológia Tanszék Magyar Tanszéki Csoportjának docense, **Kohut Erzsébet**, a Biológia és Kémia Tanszék vezetője, **Kolozsvári István**, a Fodor István Természettudományi Kutatóközpont vezetője, **Gönczy Sándor** és **Székely Marianna**, a Földrajz és Turizmus Tanszék docensei, **Sass Enikő**, a Földrajz és Turizmus Tanszék docense, **Oláh Natália**, a Földrajz és Turizmus Tanszék oktatója, **Kucsinka Katalin**, a Matematika és Informatika Tanszék vezetője, **Dancs György**, a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense, **Molnár D. Erzsébet**, a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense, **Hires-László Kornélia** és **Máté Réka**, a Filológia Tanszék Magyar Tanszéki Csoportjának docensei.

A konferenciát könyvbemutatók követték. A délutáni eseményen **Kolozsvári István**, a Fodor István Természettudományi Kutatóközpont vezetője két frissen megjelent könyvet ismertetett, amelyek Kárpátalja természeti értékeit és tudományos örökségét állítják reflektorfénybe.

Elsőként a *Prof. dr. Fodor István (1907–2000) – Egy kárpátaljai botanikus élete és munkássága* című monográfiát mutatta be, amelyet **Severa Mirosláv**, **Kolozsvári István**, **Nagy Béla** és **Kohut Erzsébet** szerkesztettek. A kiadvány két nyelven – magyarul és ukránul – ismerteti Fodor István életútját, alkotói kiteljesedését, kiemeli tudományos eredményeit, pedagógiai és közéleti tevékenységét. A tudós bibliográfiáját is tartalmazza. Emellett összefoglalja és ismerteti korábbi tanítványai, tisztelői visszaemlékezéseit is.

A második kiadvány **Kohut Erzsébet**, a Biológia és Kémia Tanszék vezetőjének tudományos munkája, amely két ritka, védett növényfaj kárpátaljai természetes állományainak kutatásával, illetve fajmegőrzési lehetőségeivel foglalkozik. A kötet címe: *A Syringa josikaea J. Jacq. ex Rchb. és a Leucojum aestivum L. kárpátaljai természetes állományainak felmérése és a Leucojum aestivum L. in vitro szaporítása*.

A tudományos programok után színes kulturális esemény zárta a

napot. *Kárpátalja népzenei hagyományai a kutatások tükrében* címmel a Tulipán Tanoda Magyar Népművészeti Iskola zenés-táncos előadása mutatta be a térség gazdag zenei és táncos örökségét. A jelenlévőket **Kepics Andzselika**, a Tulipán Tanoda Magyar Népművészeti Iskola igazgatója köszöntötte. Végezetül **Györkéné Csákány Marianna**, a Tulipán Tanoda oktatója kárpátaljai költők megzenésített verseit énekelte el.

Az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Tudományos-Oktatási Intézet tudományos napját (*Béke és háború* – irodalmi kerekasztal, pódiumbeszélgetés, könyvbemutató, filmek címmel tartották meg. A jeles eseményt **Zubánics László**, az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék vezetője nyitotta meg. Köszöntő beszédet mondott **Kocsis Károly**, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, **Szili Katalin** miniszterelnöki főtanácsadó, az Országgyűlés korábbi elnöke, **Sándor Fegyir**, Ukrajna budapesti nagykövete, a Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács tagja. Az Ungvári Nemzeti Egyetemet, ezen belül az Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetet **Spenik Sándor** igazgató, a Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács alelnöke mutatta be.

* Az első blokkban sor került a *Béke és háború*. Szociográfiai írások Kárpátalja jelenlegi helye-

téről – irodalmi kerekasztal-beszélgetésre **Horváth Júlia Borbála**, a Magyar Írószövetség Szociográfiai Szakosztályának vezetője moderálásában. **Zékány Krisztina** nyelvész, az UNE UMOTI Magyar Filológiai Tanszékének vezetője, **Dupka György** történész, könyvkiadó, író, **Füzesi Magda** József Attila- és Prima díjas költő, a Magyar Művészeti Akadémia tagja, a bolgár származású **Doncsev Toso** író, **Sarnyai Benedek** prózaíró, **Lengyel János** író és **Kiss Róbert Richard** Prima Primissima díjas újságíró, szerkesztő, a MediaCom Kiadó vezetője osztotta meg gondolatait a megmaradásról, otthonmaradásról, háborúról, annak kapcsán, hogy a napokban jelent meg a *Do you speak magyar? Béke és Háború Kárpátalja/Tiszabökény* című szociográfiai gyűjtemény. **Dupka György**, aki otthont adott a tiszabökényi alkotóházában a szociográfiai tábornak, zárszavában az embert, illetve Ukrajna népét és értékeit pusztító mostani háború minél hamarabbi lezárásának fontosságát hangoztatta. Csakis ez állíthatja meg az ország lakossága, közte a kárpátaljai magyarság tömeges kivándorlását. Végezetül felolvasta **Vári Fábián László** *Majd béke lesz* c. kötetzáró versét, aki egyéb elfoglaltsága miatt nem lehetett jelen a könyvbemutatón.

A második blokkban a kárpátaljai magyarság 20. századi sorsfordulói témájú pódiumbeszélgetést **Zubánics László** történész moderálta, a résztvevő történészek, **Botlik József**, **Kosztó Gyula**, **Dupka György** a saját kutatásaik tükrében fogalmazták meg véleményüket a sokat vitatott Trianon, a Tanácsköztársaság, a holokauszt, a második világháború, a malenkyij robot és a térség szovjetizálása kapcsán, egyben sajnálkozásukat fejezték ki, hogy a történelem fanatikus ferdítői napjainkban is hallatják hangjukat, remélik, hogy az orosz–ukrán háború befejeztével újraindul a magyar–ukrán történelmi vegyes-bizottság tevékenysége, amely szakértői viták keretében el tudja végezni a szükséges helyreigazításokat Kárpátalja ezeréves múltjával kapcsolatosan.

A harmadik blokkban *Hungarológia a határszáron* címmel kiadvány- és tevékenységbemutatóra került sor. **Berta Eleonóra**, a Hungarológiai Központ igazgatója tudományos könyvek kiadásával illusztrálta és ismertette a Központ 35 esztendei tevékenységét.

A negyedik blokkban megtartották *A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás múltja, jelene és elképzelt jövője* c. könyvbemutatót és pódiumbeszélgetést. **Zubánics László**, **Zékány Krisztina**, **Molnár Sándor** tartott történelmi áttekintést, illetve

bemutatót a közelmúltban kiadott magyar nyelvű és fordításos iskolai tankönyvekről, majd felvázolták a további lehetőségeket.

Az ötödik blokkban *Nemzetiségek régiója*, a Collegium Fenn-Ugricum Borostyánkőút – Közép-Európa program kötete került napirendre. A tanulmánygyűjtemény és a program aktualitásait **Pusztay János** Prima Primissima díjas nyelvészprofesszor ismertette. Beszélgetőpartnere volt **Zékány Krisztina**, **Káprály Mihály**, a kötet kárpátaljai szerzői.

A hatodik blokkban az Anyanyelv-vápolók Szövetségének gondozásában a *Magyar nyelvű otthon. Kárpátalja* címmel megjelent kiadvány kapcsán Kárpátalja nyelvi helyzetéről, történelmi nyelvi képéről, az együtt élő népek közötti nyelvi és kulturális kapcsolatokról, a kárpátaljai képzőművészetről, irodalom- és színháztörténetről, folklóról szóló kiadványról a szerkesztő, **Pomózi Péter** beszélgetett a szerzőket képviselő **Zékány Krisztinával** és **Kovács Sándorral**.

A hetedik és a nyolcadik blokkban *A 20. századi Kárpátalja magyar történészei* roll-up kiállítást **Zubánics László**, az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék vezetője nyitotta meg. Ez az információs tárlat azokat a 20. századi személyiségeket mutatja be, akik Kárpátalján tevékenykedtek és

tudományos hírnévre tettek szert. A továbbiakban kitért a *Kárpátaljai Magyar Könyvek* sorozat több mint száz hiánypótló helytörténeti kiadványára, amelyek az ungvári Intermix Kiadó gondozásában jelentek meg és kerültek feltöltésre a KMMI honlapjára és az OSZK Elektronikus Könyvtárába.

A kilencedik blokkban rendezték meg *Várad-Sternberg János emlékezete* c. könyvbemutatót. A 20. század második felének kiemelkedő, iskolateremtő magyar történész születésének 100. évfordulója alkalmából *Mozaikkockák Kárpátalja múltjából. Egy tájkutató jegyzetei* című helytörténeti monográfia keletkezéséről, összeállításáról beszélt **Zubánics László** szerkesztő. Elmondta, az ungvári Sternberg család a tudós történész írásos hagyatékát a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet rendelkezésére bocsátotta, ezekből készült a válogatás.

A tizedik blokkban *Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszéke 60 esztendeje a tudomány és a magyar nyelv szolgálatában* témájú rövidfilmek megtekintésére nyílt lehetőség. A tanszék nevében bevezetőt mondott **Zékány Krisztina**. Résztvevő kollégái: **Nagy Natália, Talabircsuk Okszana, Pilás Marina, Varga Natália, Szinetár Uljana, Berta Eleonóra, Hulpa Dianna, Dumncics Zsuzsanna.**

A záró esemény házigazdái a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanárai voltak, akik szintén könyvbemutatót tartottak:

– **Bacsó Róbert–Pataki Gábor:** *Kárpátalja társadalmi-gazdasági helyzetének összehasonlítása napjaink kihívásaiban és a jövőbeli kilátások tükrében* (Beregszász, 2024). A kötetet bemutatta: **Bacsó Róbert, Pataki Gábor.**

– *Beregszász város monográfiája* (Beregszász, 2024). A kötetet bemutatta: **Varga Zsuzsanna.**

– **Gál Adél:** „*Elmúlik, Istenünk...*” *A temetkezés és az énekdiskálás szokása és kéziratos emlékei az ugocsai református közösségekben* (Beregszász, 2025). A kötetet bemutatta: **Kész Margit.**

A kétnapos eseménysorozat sikeresen épített hidat a határon túli és az anyaországi tudományos és kulturális élet között, és ráirányította a figyelmet Kárpátalja sokszínű örökségére és az itt zajló aktív tudományos tevékenységre.

* *Az én impresszióm* címmel nyílt meg **Mihajlo Rozman** első önálló kiállítása Técsőn, a Hollósy Simon Galériában. Központi témája Ukrajna és Kárpátalja tájai.

* A Pécsi Evangélikus Egyházközség nagytermében megtartották *Dr. Havasi János* (1952.07.12.–2024.05.07.) Herczeg Ferenc-díjas újságíró, televíziós műsorok szer-

kesztője, láger- és hadisírkutató emlékestjét. Mások mellett a kárpátaljai magyarok jó barátjára, a küzdő- és kutatótársra emlékezett **Dupka György** történész *Magyar hadifoglyok, internáltak a Baltikumban (1944–1953) (Lágerek, nyughelyek bejárása és helyszínelése)* című készülő könyvével, amelynek fotóanyagát **Fuchs Andrea** mutatta be.

* Szülővárosában, Perecsenyben avattak miniszobrot *Ungvári (Kubicska) Lajos* Kossuth-díjas szobrász tiszteletére.

* Budapest. Megtartotta a jeles anyaországi és külhoni alkotókat tömörítő Magyar PEN Club rendező közgyűlését az Írószövetség székházában. A 99 éves, rangos irodalmi szervezetnek 9 kárpátaljai származású tagja van: **Dupka György, Finta Éva, Kertész Dávid, Kopriva Nikolett, Lator László** (2023-ban elhunyt), **Lengyel János, Lőrincz P. Gabriella, Marcsák Gergely, Shrek Tímea**. A tisztújító közgyűlés munkájában mások mellett **Dupka György, Kertész Dávid és Lengyel János** vett részt. Az eseményen a leköszönő elnök, **Böszörményi Zoltán** tartott beszámolót. A jelenlévő közel ötven alkotó 5 évre a szervezet elnökévé **Turczy Istvánt**, alelnökévé **Király Farkast**, főtitkárává **Zsille Gábort**, elnökségi tagokká **Balázs F. Attilát és Székelyhidi Zsoltot** választotta.

Felügyelő bizottsági tag lett: **Luter Imre, Kégl Ildikó, Kertész Dávid**. A Számvizsgáló Bizottság tagjaként kapott bizalmat: **Filip Tamás, Finta Éva, Vass Tibor**.

* Munkácon diákkonferenciával és **Kopriva Attila** festőművész, művészettörténész, valamint **Kopriva Nikolett** költő közös, *Erdélyi Béla családi háza Munkácon* című kötetének bemutatójával méltatták *Erdélyi Béla* Európa-szerte ismert festőművész születésének 134. évfordulóját.

* 1572. május 30-án hunyt el báró ruszakai *Dobó István*, Eger legendás várkapitánya, akinek neve örökre beíródott a magyar történelem aranylapjaira. A híres várvédő életútja Kárpátaljához is szorosan kötődik. A Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet minden év szeptemberében emlékezik meg *Dobó Istvánról* Szerednyén, ahol a védő született, és ahol a Dobó családhoz köthető vár romjai is állnak.

KÖNYVESPOLC – 2025

Az *Együtt* című irodalmi-művészeti-kulturális-humán tudományi folyóirat 2002–2025 között megjelent számai itt tekinthetők meg:

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/folyoiratok/egyutt>

<https://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=595>

KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖNYVEK

(Sorozatszerkesztő és felelős
kiadó: **Dupka György**)

MEGJELENT

* ***Mozaikkockák Kárpátalja múltjából. Egy tájgazdálkodó jegyzetei (in memoriam Váradi-Sternberg János).*** Kárpátaljai Magyar Könyvek 313. Lektorálta és jegyzetekkel ellátta: **dr. Zubánics László**. Felelős szerkesztő: **dr. Zékány Krisztina**. Borító, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**. UNE UMOTI – Intermix Kiadó. Ungvár–Budapest, 2024.

Dupka Nándor: Pásztor Ferenc vértanú. „*Hitét nem tagadta meg, inkább a halált választotta*”. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945–1991) Kárpátaljai Magyar Könyvek 314. Lektorálta: **dr. Dupka György, dr. Zubánics**

László. Szerkesztette: **Kövy Márta**. Borító, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**. A címlapon: Pásztor Ferenc portréja. KMMI–Intermix Kiadó. Ungvár–Budapest, 2025.

ELŐKÉSZÜLETBEN

Szőllősy Tibor: *Őszi rajzás.* Tollal mentett tanulságos események, történetek (folytatás). Kárpátaljai Magyar Könyvek 306. MÉKK–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2025.

Shrek Tímea: *Kárpátaljai mesék.* Kárpátaljai Magyar Könyvek. MÉKK–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2025.

Dupka György: *Magyar hadifoglyok, internáltak a Baltikumban (1944–1953). Lágerek, nyughelyek bejárása, helyszínelése.* Történelmi szociográfia. Szolyvai Emlékpark–MÉKK, Ungvár–Budapest, 2025.

Összeállította: Dupka György

SZERZŐINK

BÍRÓ JÓZSEF – 1951 (Budapest)

DEÁK-SÁROSI LÁSZLÓ – 1969 (Székelyudvarhely–Budapest)

DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény–Budapest)

JÓNA DÁVID – 1968 (Budapest)

KOVÁCS SÁNDOR – 1954 (Eszeny–Budapest)

KŐSZEGHY ELEMÉR – 1961 (Fertősalmás–Mississauga, Kanada)

KRON ZSUZSANNA – 1951 (Ungvár–Budapest)

MARCSÁK GERGELY – 1990 (Kincseshomok–Beregszász)

NÉMETH PÉTER – 1966 (Gyula)

NYÍRÓ JÓZSEF (1889–1953)

SIKLI LÁSZLÓ – 1950 (Nagyvárad–Pilisszentlászló)

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY – 1958 (Budapest)

TANDORI DEZSŐ (1938–2019)

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári–Nyíregyháza)

Lapszámunkat Kron Zsuzsanna festőművész alkotásaival illusztráltuk.